

SALVADOR VIVES ROCA

(ONDA, 1924-2010)

L'ART en Ceràmica

SALVADOR VIVES ROCA COL·LECCIÓ ELS NOSTRES CERAMISTES

COL·LECCIÓ ELS NOSTRES CERAMISTES

EXPOSICIÓ-HOMENATGE A SALVADOR VIVES ROCA
Ajuntament d'Onda. Àrea de Serveis a la Ciutadania
Museu del Taulell "Manolo Safont"
Tinent d'Alcalde de l'Àrea: Encarna Ribers Rovira

Catàleg:

Títol: Salvador Vives Roca (Onda, 1924-2010). L'art en ceràmica

Coordinació i textos: Vicent Estall i Poles

Fotografia: Pascual Mercé Martínez

Disseny: Begoña Molina Olucha

Impressió:

Edita: Ajuntament d'Onda

Dipòsit Legal:

Exposició:

Comissaris: Vicent Estall i Poles i Marc Ribera Giner

Muntatge: Marc Ribera Giner i Francisco Sales Navarro

Col·laboració muntatge: Jesús Bordes Pastor, Enric Borrás Ramos, Julián Almodóvar Terres,

Roser Olucha Corella, Vicent Leonés Folch i Mireia Segura García

Muntatge vídeo i comunicació: Isabel M. Lleó Ivars

Lloc: Sala d'Exposicions temporals Museu del Taulell "Manolo Safont"

Dates: Del 17 d'octubre de 2018 al 6 de gener de 2019

COL·LECCIÓ ELS NOSTRES CERAMISTES, Nº 7
Direcció de la col·lecció: Vicent Estall i Poles

ALTRES TÍTOLS PUBLICATS:

COL·LECCIÓ ELS NOSTRES CERAMISTES:

- Nº 1: VICENTE AGUILELLA ORTELLS, PINTOR DE CERÀMICA. (2010)
- Nº 2: RAFAEL DIAGO ABAD, TRADICIÓ CERÀMICA. (2011)
- Nº 3: SALVADOR AGUILELLA VIDAL. ARTESÀ DE LA CERÀMICA. (2013)
- Nº 4: SILVESTRE: PINZELLADA CERÀMICA. (2015)
- Nº 5: VICENTE INSA GALLEGU: PINTOR CERAMISTA. (2016)
- Nº 6: JOAQUÍN PUCHAL RIBES. EXCEL·LÈNCIA CERÀMICA (2017)

COL·LECCIÓ CERAMISTES CONTEMPORANIS:

- Nº 1: MANOLO SALES, EXPRESSIÓ CERÀMICA. (2009)
- Nº 2: LA PASTA, LA CULTURA UNEIX EL COR DELS POBLES. (2011)
- Nº 3: DE LA FANTASIA A LA REALITAT... DE LA IL·LUSTRACIÓ A LA CERÀMICA PER REME TOMÁS. (2012)
- Nº 4: JOAN LLÀCER A ONDA, CERÀMIQUES. (2014)

COL·LECCIÓ AUTORS RELLEVANTS:

- Nº 1: ENRIC MESTRE. RESTROSPECTIVA 1.0 (2017)

COL·LECCIÓ AZULEJOS DEL MUNDO:

- Nº 1: 700 AÑOS DE AZULEJOS INGLESES. (2010)

ALTRES PUBLICACIONS:

- HISTORIA, ARTE Y TRADICIÓN DE LOS AZULEJOS VALENCIANOS. FONDOS DEL MUSEO DEL AZULEJO, ONDA. (2003)
- MANOLO SAFONT. UN MUSEU, UN LLEGAT I UN COMPROMÍS. (2004)
- EL AZULEJO, EVOLUCIÓN TÉCNICA: DEL TALLER A LA FÁBRICA. ACTAS DEL XI CONGRESO DE LA ASOCIACIÓN DE CERAMOLOGÍA, DICIEMBRE. (2006)
- LA FABRIQUETA-SAJIRONDA: MÁS DE 100 ANYS DE CERÀMICA. (2008)
- LA IMATGE RELIGIOSA EN LA CERÀMICA. (2009)

MONOGRAFIES DEL MUSEU DEL TAULELL:

- LA INDUSTRIA CERÀMICA EN ONDA. LAS FÁBRICAS, 1778-1997
- INNOVACIÓN Y DESARROLLO DEL AZULEJO EN LAS TRES ÚLTIMAS DÉCADAS. COLECCIÓN DE LOS PREMIOS ALFA DE ORO, 1977-2004

PUBLICACIONS DIDÀCTIQUES:

- A QUÈ FAN OLOR ELS TAULELLS? LA GUIA DELS MESTRES. (2011)
- A QUÈ FAN OLOR ELS TAULELLS? EL DOSSIER DE LES FAMÍLIES. (2011)

COL·LECCIÓ ELS NOSTRES CERAMISTES

CATÀLEG DE L'EXPOSICIÓ

SALVADOR VIVES ROCA

(ONDA, 1924-2010)

L'ART en Ceràmica

MUSEU DEL TAULELL "MANOLO SAFONT"
DEL 17 D'OCTUBRE DE 2018 AL 6 DE GENER DE 2019

Aquesta exposició en homenatge al ceramista Salvador Vives Roca, amb el catàleg que tinc l'honor de presentar, ha sigut durant anys llargament esperada, tant pel Museu del Taulell com pel mateix Ajuntament d'Onda.

Salvador Vives Roca, ceramista que en algunes de les seues obres rasa la perfecció -per no dir que són absolutament perfectes-, és un dels nostres grans artistes de tots els temps. Malgrat el seu peculiar caràcter introspectiu, humil i tímid, va participar en diverses exposicions, però mai s'havia editat un catàleg de part de la seua obra. Aquest, tot i no ser massa extens, resumeix una trajectòria fecunda.

Es tracta d'un homenatge, com tots saben, ben merescut. Són molts els onders que coneixen l'extraordinària qualitat de les obres de Salvador Vives com a ceramista i per això hi ha moltes obres en mans de particulars. Ha sigut del tot impossible recollir-les totes per a aquesta mostra, tampoc ha sigut l'objectiu, que deixem per a una altra ocasió, ja que ara només pretenem retre-li un senzill i sentit homenatge.

L'exposició i el seu catàleg formen part d'un programa rigorós d'exposicions temporals al voltant dels ceramistes onders més destacats. Aquest programa té tres finalitats fonamentals: La primera, honrar i reconèixer el treball i evocar el record d'uns conciutadans nostres que han dedicat part de la seua vida, o la vida sencera, a la ceràmica artística. La segona, recuperar informació sobre la figura i l'obra dels ceramistes objecte de les exposicions. Hui podem conèixer de primera mà la forma de treballar, la tècnica emprada, les fonts artístiques d'on beuen, així com esbrinar detalls amb la col·laboració de familiars, amics, clients o admiradors; també és possible indagar sobre el seu llegat artístic i iniciar una investigació raonada sobre les seues obres. I en tercer lloc, delectar al públic amb aquestes mostres alhora que propiciem la conservació d'un estil de creació artística en la pintura ceràmica. Volem que aquestes exposicions suposen un al·licient per a tots i, especialment, per a les generacions actuals i futures.

El catàleg que presentem -que correspon al número 7 de la col·lecció Els nostres ceramistes, del Museu del Taulell "Manolo Safont"- i la mateixa exposició han sigut possibles gràcies, sobretot, a l'entusiasme d'Antonia Vives Morro, filla de Salvador Vives, que gustosament ens ha cedit les seues obres i documentació diversa per a aquesta emotiva mostra. També vull agrair la seua col·laboració a Joaquín Peris Fornas i a Manuel Varella Badenes, president de la Unió Musical Santa Cecília, per la cessió d'algunes peces, així com a Mossén Adolf Pujol, de la Parròquia de Sant Martí al poble de Carme (Barcelona) i a Juan Manuel Gallent Olivares, rector del Santuari de la Cova Santa d'Altura (Castelló) pels permisos necessaris per a reproduir fotogràficament algunes obres.

Desitge que aquesta exposició i aquest catàleg contribuïsquen a situar Salvador Vives Roca en el lloc que es mereix en la Història de la ceràmica.

XIMO HUGUET LECHA
ALCALDE D'ONDA
Onda, 17 d'octubre de 2018

Este catálogo de la exposición en homenaje al ceramista D. Salvador Vives Roca, el cual tengo el honor de presentar, ha sido durante años una “reivindicación histórica” largamente esperada tanto por el Museo del Azulejo como por el propio Ayuntamiento de Onda.

D. Salvador Vives Roca, ceramista que en algunas de sus obras roza la perfección, por no decir que son absolutamente perfectas, es uno de nuestro grandes artistas de todos los tiempos. A pesar de su peculiar carácter, un tanto introspectivo, humilde y tímido a un tiempo, participo en diversas exposiciones, pero nunca se había editado un catálogo de parte de su amplia y admirada obra que, a pesar de su brevedad, resume su fecunda trayectoria.

Este homenaje es, como todos saben, sobradamente merecido. Muchos son los ondenses que conocen la extrema calidad de las obras de Salvador Vives como ceramista y por ello existen multitud de obras en manos de particulares. Resulta, por el momento, imposible recogerlas todas para esta muestra y tampoco ha sido el objetivo, que dejamos para otra ocasión, ya que ahora sólo pretendemos rendir un sencillo y sentido homenaje al autor y su obra.

Este catálogo y exposición forman parte de un programa riguroso de exposiciones temporales alrededor de los ceramistas ondenses más destacados que presenta tres finalidades fundamentales. La primera, honrar y reconocer el trabajo de unos conciudadanos nuestros que han dedicado parte de su vida o la vida completa a la cerámica artística evocando su recuerdo. La segunda, recuperar información básica sobre la figura y la obra de los ceramistas objeto de las exposiciones. En el momento presente podemos conocer de primera mano la forma de trabajar, la técnica empleada, las fuentes artísticas de las que beben, así como hacer averiguaciones entre familiares, amigos, clientes o admiradores; y es posible indagar sobre su legado artístico iniciando una investigación razonada de sus obras. Y en tercer lugar, deleitar al público con estas muestras y estimular la conservación de un estilo de pintar cerámica y de creación artística, para que ésta sea aliciente para tod@s y, en especial, para las actuales y futuras generaciones.

La exposición y el catálogo de la misma, que corresponde al Número 7 de la Colección Nuestros Ceramistas del Museo del Azulejo “Manolo Safont”, han sido posibles gracias, sobretudo, al entusiasmo de D^a. Antonia Vives Morro, hija de Salvador Vives, que gustosamente nos ha cedido sus obras y documentación diversa para esta emotiva muestra. También deseo agradecer a D. Joaquín Perís Fornas y a D. Manuel Varella Badenes, Presidente de la Unión Musical Sta Cecilia, la cesión de algunas piezas, así como a Mossen Adolf Pujol de la Parroquia de San Martí, en el pueblo de Carme (Barcelona) y a D. Juan Manuel Gallent Olivares, Rector del Santuario de la Cueva Santa de Altura (Castellón) por los permisos fotográficos necesarios para reproducir algunas importantes obras para deleite de tod@s.

Para finalizar, sólo deseo que esta exposición y este catálogo sirvan para ir situando D. Salvador Vives Roca en el lugar que se merece en la historia de la cerámica.

XIMO HUGUET LECHA
ALCALDE DE ONDA
Onda, 17 de octubre de 2018

SALVADOR VIVES ROCA (ONDA, 1924-2010)

ART en Ceràmica

Vicent Estall i Poles

Director del Museu del Taulell

Salvador Vives Roca, un dels grans ceramistes onders de tots els temps, mereix sens dubte un estudi i anàlisi complet de la seua obra. No obstant això, mentre aquesta investigació es du a terme, hem volgut organitzar una exposició-homenatge amb l'edició d'un breu catàleg de les seues obres on podem apreciar i difondre una part del seu llegat. De cap manera ha sigut la nostra intenció oferir un estudi exhaustiu, sinó tan sols unes breus anotacions que han de ser desenvolupades en el futur.

VIDA

Salvador Vives Roca va vindre al món a l'ombra del Castell d'Onda, en l'empinat carrer Tremedal del nucli antic, el 19 d'abril de 1924, i va morir el 20 de març de 2010 en la seua benvolguda població natal. Va tindre un germà quatre anys major, Manuel, i una germana, Dolores, quatre anys menor.

La seua era una família humil, sense cap vinculació amb la ceràmica, i per això des de molt jove va haver de treballar dur a les fàbriques de taulells ajudant en tasques diverses, com portar les peces a l'assecador. També sent xiquet va treballar com a drapaire per a guanyar alguns diners i ajudar en casa. Als deu anys una greu infecció urinària el va tindre a la vora de la mort. Anys més tard, en 1947, la mort del seu germà major als 26 anys, el va sumir en una apatia tan gran que va deixar de fer el que més li agradava: dibuixar. No obstant això, malgrat tan terrible colp, va anar recuperant-se a poc a poc i va tornar a agafar el llapis per a dibuixar i pintar taulells durant tota la seua vida.

Des de molt xicotet va tindre l'impuls de creació artística com ho demostren els seus dibuixos de la infància. Va ser a les llegendàries Escoles del Castell (Colonia Escolar Virgen del Carmen d'Onda, 1920-1948) i a l'escola elemental de la Casa Abadia (carrer dels Àngels) on va destacar pel seu talent amb el dibuix. El mestre d'aquesta escola, el nom del qual lamentablement no coneixem, davant la qualitat dels dibuixos del jove Salvador, li va insistir i va fer els possibles perquè anara a l'Escola Provincial de Ceràmica (Onda, 1925-1938) juntament amb altres dos companys, també bons dibui-

*Salvador Vives Roca pintant
una estació del calvari, any 1960.*

xants. Això a pesar que cap d'ells tenia l'edat mínima per a ingressar-hi. Els tres joves van ser, passats els anys, professionals de la ceràmica artística. Els altres dos aprenents eren els ceramistes Salvador Aguilera Vidal (Onda, 1924-2005) i Amadeo Benedito Gea (Onda, 1926-2009).

Així, als nou anys, el 1933, va ingressar a l'Escola Provincial de Ceràmica d'Onda on va tindre de mestre al gran ceramista Vicent Abad Navarro (1890-1946) que hi era professor de Dibuix des de 1931.

Salvador Vives tenia només dotze anys quan va esclatar la Guerra Civil Espanyola, que va arrasar la ja prestigiosa Escola Provincial de Ceràmica truncant així la formació acadèmica de molts jòvens d'Onda, Ribesalbes, L'Alcora, Castelló...

Després de la Guerra va estar durant dos anys treballant a la fàbrica de taulells de Vicente Martí Castelló, coneguda com a *fàbrica del Cabo*, situada en el Raval del Castell¹. I quan va tindre edat va ser cridat a files i va fer la mili en la Caserna de Paterna (València) on no deixà de dibuixar. D'aquesta etapa, com que va estar destinat a les quadres, ens han arribat alguns esbossos de cavalls.

Acabat el servei militar, el jove Salvador Vives torna de nou a l'ambient ceràmic d'Onda. Després de la Guerra la indústria taulellera i ceràmica ondera, hereua d'un passat esplendorós en l'etapa del modernisme, assisteix a un procés de recuperació: la majoria de les grans fàbriques de taulells van subsistir, unes poques van desaparèixer enderrocades pels bombardejos i altres es van transformar en empreses noves. La situació geogràfica del teixit industrial continuava sent la mateixa que abans de la Guerra: preferentment el Raval del Castell i La Cosa. L'ambient ceràmic queda garantit per la importància del sector industrial tauleller. Així, en 1946 es comptabilitzen 28 factories a Onda -de les 38 fàbriques de taulells existents a la província de Castelló-, 6 a l'Alcora i 4 a Castelló de la Plana. El conjunt provincial era el centre tauleller més important d'Espanya, amb Onda com a nucli.

En aquesta conjuntura, el gran ceramista Vicente Abad Navarro, com que coneixia el gran talent de Salvador Vives per al dibuix, va decidir parlar amb ell perquè anara al seu propi taller de ceràmica. Amb Vicente Abad va estar molts anys, fins que aquest va morir el 1946. A ell li va agrair sempre tot el que va arribar a ser. Cal dir que el Taller de Ceràmica de Vicente Abad va ser, d'alguna manera i salvant les distàncies, la continuació d'aquella malmesa Escola Provincial de Ceràmica. En aquest taller va ser on van aprendre l'ofici pràcticament tots els ceramistes onders de la segona meitat del segle XX.

També va tindre com a mestre el famós escultor Juan Bautista Folía (Sant Jordi, 1881-Onda, 1945) quan va estar a Onda treballant en dues de les seues últimes grans obres: el Retaule del

---

1 La fàbrica de Vicente Martí Castelló va funcionar amb aquest nom des de 1931 a 1953. Aquesta fàbrica, situada en el Raval del Castell, va ser fundada en 1899 per Salvador Ferrando Sales i Cia. amb el nom de El León, fins a 1931. Des de 1931 a 1953 va ser de Vicente Martí Castelló ("El Cabo"). Posteriorment, des de 1954 a 1970, va ser coneguda com a Vicente Martí i Fills, i des de 1970 fins a 1995 com Bou Piñón S.A, BOPISA. El 1995 es va traslladar a unes noves instal·lacions en la carretera de L'Alcora, i va tancar les antigues dependències.

Sagrari i l'Altar Major de l'Església de l'Assumpció d'Onda, entre 1941 i 1945. L'escultor Folia va exercir una influència destacable en molts altres joves onders, com ara Manolo Safont o Amadeo Benedito. Prova d'aquest influx en Salvador Vives són diversos dibuixos al llapis que va fer en el mateix taller de l'escultor, en la plaça del Raval de Sant Josep, entre 1942 i 1945.

Al mateix temps, el 1943, amb 19 anys, va anar a l'escola de Capacitació Social de Madrid per a obtenir el títol d'oficial ceràmic que concedia el Ministeri de Treball. Més tard, el 1945 va rebre el Diploma d'Honor pels seus dibuixos en la *I Exposición Provincial del Frente de Juventudes* de Castelló.

Quan va morir Vicente Abad Navarro, va continuar treballant amb un dels seus fills, Manolo Abad Pradells, durant dotze o tretze anys més. Amb Manolo Abad pintava a pinzellades grans i de forma directa sobre el vernís, sense utilitzar estergits. En aquest taller va pintar, amb 24 anys, la primera imatge ceràmica de la seua vida: la Mare de Déu de l'Esperança, que podem veure a Onda en la capelleta situada al carrer del mateix nom. Es tracta d'un panell ceràmic de 110 x 60 cm, amb 15 taulells de 20 x 20. L'obra està signada i datada, S. VIVES, 1948. En el costat inferior esquerre presenta la inscripció «Fca. Decorativa M. Abad». Durant aquesta etapa, en el taller de Manolo Abad va pintar uns altres quadres religiosos, alguns per a les Escoles Pies de Saragossa.

Entre 1950 i 1971 va estar treballant a la fàbrica Tremoleda² (Peris i Cia., situada en el que hui és el parc de la Panderola, enfront del Taller de V. Abad a l'altre costat de la carretera) on pintava de forma lliure, és a dir, no formava part del personal pròpiament dit de l'empresa taulellera però utilitzava les seues instal·lacions, colors, administració, etc. per al desenvolupament del seu treball. Van ser anys d'una gran fecunditat, de centenars d'obres a partir d'encomanes, directes o a través de Peris i Cia., de molts llocs d'Espanya i també de l'estranger.

Certament, durant la dècada de 1960 accepta molts encàrrecs de particulars i empreses del ram de tota Espanya que li van valdre crítiques elogioses. Per a fer-nos una idea de la gran quantitat d'obres que va pintar durant aquests anys, només cal dir que solament per al Santuari de *Nuestra Señora de Covadonga* (Astúries) va compondre més de cent escenes religioses. També va treballar per a moltes escoles religioses i va fer obres per a l'estranger que hui no sabem on es troben.

Cap a 1972, després de treballar a la fàbrica de Peris i Cia. i estar un temps llogat en un magatzem en la Carretera (hui avinguda del País Valencià) es va instal·lar com a autònom a la seua casa del carrer Vila-real, on vivia des que es va casar amb Antonia Morro Mora en 1959 i on va pintar fins a la seua mort. Fruit d'aquest matrimoni és la seua filla Antonia Vives Morro, també ceramista, encara que no s'hi va dedicar professionalment. Volem expressar-li el nostre

---

² El primer esment d'aquesta fàbrica és de 1876 i es deia La Catalana, propietat d'Ildefons Tremoleda. Posteriorment va ser de diversos industrials fins que en 1952 es va instal·lar l'empresa Peris i Cia. S.L. (Estall i Poles, 1997).

agraïment per la informació facilitada per a redactar aquestes línies i per fer possible aquesta exposició sobre l'obra del seu pare.

Potser aquest trasllat del taller fora a causa de les renovacions tecnològiques necessàries que va haver d'afrontar la indústria ceràmica ondera en aquesta època. De fet, la fàbrica de Peris (l'antiga Tremoleda) el 1971 va tancar la seua activitat en aquest lloc i va obrir una factoria nova, Peronda, a la carretera de l'Alcora, on encara es troba en plena producció.

A la fi de la dècada dels 60 i començaments dels 1970 comença la construcció de fàbriques modernes jalonant les carreteres de l'Alcora i de Vila-real. Mentrestant, les indústries del nucli urbà, mancades d'espai i sense una adequada renovació tecnològica, inicien una lenta decadència que motivarà el seu tancament durant els anys següents. És aquesta una etapa de contínua maduració tecnològica i d'un increment constant de la producció. A principis dels 80 les innovacions afecten fonamentalment el sistema de cocció: l'arribada del gasoducte (1981) consolida el procés de monococció. La selecció tecnològica és, una altra vegada, implacable i en 1985 només existeixen 29 fàbriques de taulells, però amb un important augment de la producció gràcies a les noves tecnologies.

En aquesta conjuntura industrial, en la dècada dels 80 s'instal·len a la província de Castelló un bon nombre de tallers artesanals dedicats a la terrisseria, vaixel·la ceràmica artística i decoració ceràmica al costat de la puixant indústria taulellera, la segona productora en l'àmbit internacional. Pel que fa als tallers de decoració ceràmica, en 1982 hi havia 13 en tota la província, dels quals 11 se situaven a Onda i els dos restants a Castelló ciutat³. Es tracta de tallers amb una activitat purament artesanal, amb pocs treballadors, quasi tots amb un sol artesà. La majoria d'aquestes xicotetes empreses van ser constituïdes durant la dècada dels quaranta i cinquanta del segle XX. Aquests tallers, a partir de taulells escaldats i esmalts, fan generalment reproduccions de quadres, en la majoria dels casos per encàrrec, i taulells pintats d'estil clàssic. El principal inconvenient per a la seua estabilitat i creixement és que la gran majoria d'aquests tallers han de coure les seues obres en els forns d'algunes de les fàbriques del municipi. En aquest grup d'artesans és on situem el ceramista Salvador Vives Roca, conjuntament amb Salvador Aguil·la Vidal, Vicente Adelantado Insa, Joaquín Puchal Ribes, Insa Gallego, Miguel Tolosa Mora, Rafael Diago Abad, Manuel Abad Marín, José Verdiá Ferrando, Ramón Macián Miró i Manuel Safont Castelló, segons refereix José Sánchez Adell⁴.

Salvador Vives va ser membre d'APAC (Associació Provincial d'Artesans de Castelló), entitat formada per molts artesans de totes les activitats: tèxtil, ceràmica i terrisseria, fusta, sastreria,

---

3 Sanchez Adell, J (1982): Guia de l'artesania a Castelló, Ed. Ministerio de Industria y Energia i Conselleria d'Economia, Indústria i Comerç, pp 75-76.

4 Idem, pp 119 i 120

5 D'Onda, al costat de Salvador Vives, van formar part de l'APAC: Salvador Aguil·la Vidal, Vicente Insa Gallego, Rafael Diago Abad, Irene Molina Pascual, Vicente Llorens Macián, Antonio Macián Granel, Antonio Sorolla Sansano, Manuel Abad Marín i Manuel Safont Castelló, tots en ceràmica.

vímet i canya, mobles, talla de fusta, pastisseria, espartenyets, decoració de taulells, porcellana, bomboneria, espart...⁵

També cal destacar que Salvador Vives Roca, gran aficionat a les antiguitats, la història i l'arqueologia, va ser membre del primer patronat del Museu històric municipal, creat en 1968 i que precisament enguany compleix el seu 50 aniversari.

En 1961 va participar en la portada del programa de festes i en 1972 rep un diploma per la seua obra en el primer Concurs de portades (suposem que per al programa de festes) de l'Ajuntament d'Onda.

En 1974 va concórrer a l'*Exposició col·lectiva de ceramistes locals* exhibida a la Sala municipal d'exposicions de l'Ajuntament Onda, la llegendària *Saleta* de Manolo Safont.

En 1975 obté el Certificat de Selecció en el *Concurs Nacional de Ceràmica de Manises*.

La seua fama ja era coneguda i rebia encàrrecs contínuament. Com a anècdota interessa citar que en 1976 va realitzar un retrat ceràmic, per encàrrec de l'Ajuntament, del príncep Felip xiquet (hui rei Felip VI) que s'hi va entregar als Reis en la seua visita a Onda. Salvador Vives, d'acord amb la seua personalitat introvertida, se'n va anar a passejar per la muntanya per a no haver d'entregar personalment l'obra als reis per, crec, simple humilitat o timidesa. En aquesta època també va pintar un retrat a l'amo de Cedolesa, Eloy Domínguez Veiga, en propietat particular.

10

Entre 1979 i 1980 va participar en la *Primera exposició provincial de ceràmica y alfarería artística* que, amb el subtítol de *La artesanía no muere, renacimiento de una tradición popular*, es va celebrar en la Sala Noble de l'Ajuntament de Vila-real (Castelló) i en la qual van participar pràcticament tots els ceramistes de la província de Castelló. Aquest tipus de certàmens es van repetir durant alguns anys: II, 1980-81; III, 1981-82; VI, 1984-85.

Salvador Vives, malgrat el seu caràcter solitari, va formar part de Gremi de ceramistes d'art d'Onda, que va fer una exposició conjunta a la Casa parroquial de Tales (Castelló) en novembre de 1981, i en 1986 va participar en l'exposició col·lectiva *Ceramistes d'Onda 1986*, en la Saleta municipal. Aquesta mostra, on van participar 27 autors entre ceramistes i terrissers onders, manifesta el gran impuls que tenia en aquells moments la ceràmica artística. Vist l'èxit de l'esdeveniment, en 1987 es va fer la *Mostra col·lectiva Fira d'Onda 1987* en la Saleta d'exposicions municipal, en la qual també va participar Vives.

També va intervenir en les diverses exposicions col·lectives de ceramistes onders organitzades per la Caixa Rural Nuestra Señora de la Esperanza d'Onda, des de 1989 a 1993⁶. En 1986 va fer una exposició individual en la Caixa Rural: *Salvador Vives. Ceràmiques*.

En paraules del catedràtic d'Art Antonio Gascó Sidro⁷, Salvador Vives Roca, «*que destaca por su excelente oficio, formó parte de una legión de artistas [...] que utilizaron la cerámica como soporte para sus inquietudes plásticas, que surgió a mediados del siglo XX al tiempo que iba creciendo y modernizándose la industria cerámica en la Provincia de Castellón. Se trató de artistas que*

6 Concretament en les següents: la 1a, en 1989-1990; la 2a, en 1990-1991 i la 5a, en 1992-1993.

7 Gascó, A. J. (2006) *Pintores de Castellón. Del Neoclasicismo al Arte Contemporáneo*. Editorial Prensa Valenciana, S.A., p. 318

Taller de Vicent Abad Navarro, any 1942.

11

dieron continuidad a los obradores preindustriales, seguidores de la tradición clásica pero aportando cada uno de ellos sus variantes más personales.”

Seguint aquesta tradició, Salvador Vives es caracteritza per l'esforç a conjuminar i conjugar l'artístic amb l'artesanal i viceversa, tendència que trobem a Onda entre altres grans ceramistes *“que han trascendido a lo propiamente artesano para lograr piezas en las que asombra la calidad de su dibujo y su colorido, y entre los que se encontraba el propio Vives, dibujante de muy fina y sutil caligrafía y ponderado retratista, junto con otros muchos, tal vez menos conocidos, pero no menos importantes, que sentados, pincel en mano, ante las piezas de alfarería o de vajilla (y de azulejos), en el silencio del taller, se afanan a diario por mantener viva una tradición fabril que es histórica en nuestra tierra”*, segons refereix Gascó⁸.

Salvador Vives Roca va guanyar una fama merescuda i el seu èxit no va ser major degut tant al seu caràcter introspectiu com a una falta de difusió de la seua obra.

OBRA

Salvador Vives Roca va tindre, segons les seues pròpies paraules, com a indiscutibles mestres a dos grans de l'art castellonenc: d'una banda l'escultor Juan Bautista Folía Prades, amb qui va aprendre a dibuixar, i per un altre al ceramista Vicente Abad Navarro, de qui va aprendre l'art de la ceràmica. També, encara que en menor mesura, va estar influenciat pel ceramista Rafael Guallart Carpi, a qui també considerava el seu mestre.

⁸ Idem, p. 327.

Si podem destacar alguna faceta per damunt de totes les característiques de l'obra de Salvador Vives és, sens dubte, el realisme, la plasmació exacta de la realitat que es mostra davant dels seus ulls. Un realisme naturalista inicial que podem observar en els seus bodegons i imatges religioses i que posteriorment va esdevindre en un estil hiperrealista que veiem als seus retrats i relleus (fòssils, pintures rupestres, bustos...).

D'altra banda, en una primera etapa la seua obra va estar molt vinculada a l'estètica comercial i social de les indústries ceràmiques de la postguerra, així com al gust estètic dels qui li van fer encàrrecs al llarg de la seua vida, a la qual cosa va sumar el seu propi bagatge cultural i sensitiu. Les seues innovacions van estar sempre vinculades a millorar amb la major fidelitat possible la realitat i/o l'original, mai a un acostament a les avantguardes estètiques del moment, de les quals sempre es va mantindre allunyat i desinteressat.

Podem classificar la seua obra en: - Dibuixos i aquarel·les; - Panells de taulells devocionals i làpides sepulcral; - Reproduccions d'obres de la Història de l'Art (bodegons, escenes...); - Taulells amb retrats realistes; - Taulells en relleu (fòssils, art rupestre i bustos).

DIBUIXOS AL LLAPIS I PINTURES

Per a tot bon ceramista el domini del dibuix resulta imprescindible, tant per a prendre anotacions com per a fer esbossos de l'obra ceràmica posterior. Saber dibuixar bé, al llapis o al carbonet, amb el control de les proporcions, la perspectiva i la llum mitjançant el clarobscur, és una garantia de l'excel·lent ofici que Salvador Vives va aprendre durant el poc de temps que va estar a l'Escola Provincial de Ceràmica d'Onda. A l'Escola d'Onda, com a la de Manises, s'impartien assignatures de Dibuix, Pintura i Composició; a Onda van estar a càrrec dels prestigiosos professors Vicente Abad i Rafael Guallart.

La seua producció d'obres realitzades al llapis és molt abundant atés que va dibuixar fins al final de la seua vida, 86 anys.

En els primers dibuixos que coneixem de Salvador Vives s'observa una clara influència de l'escultor Folía, en el taller del qual es va perfeccionar durant l'estada de l'escultor a Onda i una vegada tancada l'Escola de Ceràmica. Prova d'això són algunes de les seues obres, com *Joven y cisne*, *La danza* y *Joven con paloma*, que són dibuixos presos de les escultures ceràmiques originals realitzades per Folía en la seua etapa d'Onda⁹. (NOTA: les dues primeres obres de Folía van ser exposades l'any 2003 amb motiu de l'exposició homenatge que va realitzar l'Ajuntament d'Onda¹⁰.)

També d'una primera etapa, de datació incerta, són els dibuixos de murs i torres del Castell d'Onda, així com de les ruïnes de l'antic convent franciscà de Santa Catalina, copiats del natural. Ja hem comentat la gran afició que sentia Vives pels fòssils, l'arqueologia i la història, en general per les coses antigues.

9 Ferreres Ens, J (2000): L'escultor B. Folía. Editorial Antinea, Vinaròs (Castelló)

10 Catàleg de l'exposició "L'escultor B. Folía. Exposició Homenatge a Onda", 2003. Casa de la Cultura. Ed. Ajuntament d'Onda. Corresponen a les peces núm. 14 i 15 de l'exposició.

De 1950 és el dibuix que va fer d'Antonia Morro Mora, la que poc després seria la seua esposa, on ja veiem que el realisme és l'objectiu de la seua obra. En l'última dècada de la seua vida, entre 2000 i 2008, va fer infinitat de dibuixos, esbossos o anotacions per a després plasmar-los en la sempre difícil i delicada superfície ceràmica. Els últims dibuixos datats corresponen a 2008. En aquesta sèrie destaquen els nus femenins, un tema que mai havia tractat abans, i els bustos clàssics, la majoria de les quals ja estaven realitzats en suport ceràmic.

De forma tímida, Salvador Vives també va pintar algunes còpies en aquarel·la de grans pintors que admirava, com ara Monet i Degas. Encara que només coneixem tres obres podem destacar que la qualitat és inqüestionable i una vegada més se'ns revela com un pintor extraordinari.

PANELLS DE TAULELLS DEVOCIONALS

La producció de Vives de panells devocionals amb taulells és aclaparadora. Les seues obres es troben escampades per tota la geografia peninsular. Encara que de la gran majoria no tenim notícies, hem pogut localitzar algunes peces que suposem van ser per a ell una mica més significatives que la resta. Aquest tipus de producció es vincula a la devoció popular catòlica dels anys quaranta del segle XX, caracteritzada en el seu conjunt per una estètica d'imatges idealitzades i endolcides per les seues formes amables i suau colorit.

Un conjunt destacable són els panells de taulells del santuari de *Nuestra Señora de la Cueva Santa* a Altura (Castelló) que, per la seua proximitat, mereixen un comentari. L'escalinata que baixa a la Cova Santa està totalment xapada de taulells (15x15 cm) jaspiats de tonalitat verdosa clara. En el revestiment es destaquen diversos panells de taulells emmarcats per una sanefa motlurada de mitja canya en tons jaspi verd fosc. De tots els panells que apareixen en l'escalinata, 16 estan signats per S. Vives i li atribuïm un de més encara que no porta signatura. L'atribució està fonamentada en el fet que tots aquests panells, els signats i els no signats, porten la marca de la fàbrica de taulells en la qual van ser realitzats: Taulells / J. Peris / Onda. En aquesta fàbrica, com ja s'ha dit, S. Vives va treballar durant uns anys de forma lliure.

Els panells estan realitzats amb taulells de 20x20 cm i els seus formats i dimensions són variables.

La temàtica dels panells té el denominador comú de ser ofrenes a la Verge de la Cova Santa per la seua intermediació en successos miraculosos esdevinguts a certes persones o a pobles sencers devots de la Mare de Déu de les províncies de Castelló i València. Es tracta d'una ceràmica de tipus narratiu que enfonsa les seues arrels en la llarga tradició valenciana.

Cada panell presenta una escena que fa referència a l'esdeveniment, l'origen del qual ignorem, encara que sabem que les crea l'autor a partir del relat dels qui encarreguen l'obra i fent els oportuns esbrinaments o consultes. Les escenes són senzilles i d'un clar estil naïf. En tots els panells apareix una frase, entre cometes o no, que fa referència a l'esdeveniment objecte de l'escena. També en tots els panells s'expressa clarament qui o qui han sigut els mecenes de l'obra: «A expensas de...» En la majoria dels casos es tracta de pobles devots de la Mare de Déu.

Els municipis que apareixen, amb les seues dedicatòries corresponents i per ordre alfabètic, són:

LES ALCUBLES: *EL CÁLIZ FLOTANTE*
 ALGÍMIA D'ALMONESIR: *CONVERSIÓN DE LA MORA AIXA*
 ALTURA: *LLIURAMENT DEL BASTÓ DE COMANDAMENT*
 ALTURA: *LOS BENEFICADOS DEL BERRO*
 ALTURA: *ENTREGA DE FRAY BONIFACIO AL PASTOR*
 CASTELLNOVO: *LA VIGA LOS ANGELES*
 XÈRICA: *CURACIÓN DEL LEPROSO MOSERRATE*
 PARES CARMELITES: *VISIÓN PROFÉTICA*
 RAFELBUNYOL: *LEÓN AMANSADO*
 SOGORB (FAMÍLIA MONZONÍS LORENTE): *PITOTÉCNICO MONZONIS*
 SOGORB: *D. BONIFACIO FERRER*
 SOGORB: *APARICIÓN Al PASTOR*
 SUERA: *PATA DEL CABALLO*
 TERESA: *PASTOR RESUSCITADO*
 VALÈNCIA: *ÉXTASIS DEL BEATO NICOLÁS FACTOR* (L'únic no firmat)
 LA VILAVELLA: *EL CIEGO DE NACIMIENTO*
 VIVER: *EN SU CESTA APRISIONADA*

14

La cronologia d'aquestes obres podem establir-la en la dècada de 1950-60. Sabem que en 1955 es nomena a la Mare de Déu de la Cova Santa alcaldessa perpètua del municipi d'Altura i amb aquest motiu s'encarrega i es col·loca el panell devocional corresponent.

En l'Ermitori del Salvador d'Onda tenim un panell de la Immaculada Concepció, on també apareix el nom-marca de la fàbrica J. Peris, com els de la Cova Santa, però en el cas d'Onda tenim la data de 1954.

Finalment, no podem deixar d'esmentar que en la façana exterior del Santuari de la Cova Santa apareix un gran rètol amb el nom del lloc, amb marc marró i grans lletres marrons en tècnica d'entubat sobre fons crema i escut de l'Orde del Carme, que va ser fabricat per la fàbrica de taulells La Giralda d'Onda. En la part central superior tenim un xicotet quadre ceràmic, amb una vista aèria del santuari, signat pel ceramista onder Salvador Aguilera Vidal.

Una obra destacable és la que hi ha a l'església de Sant Martí del poble català de Carme (Barcelona), prop d'Igualada. En aquest temple es pot veure un gran panell ceràmic amb l'escena del Baptisme del Senyor. Es tracta de l'obra més gran de Vives, amb més de 400 taulells (la majoria de 20x20 cm) amb unes dimensions de 420 x 360 cm. Aquesta peça es troba adornant el parament del fons de la primera capella del temple (del Baptisme), ocupa tot el seu espai i s'adapta a la curvatura superior de la volta d'aquesta. L'escena central, delimitada per una cinta de taulells nevats, apareix emmarcada per una rocalla barroca daurada, que delimita amb la paret amb una cinta marró. Els colors... no tenim la data exacta de la seua execució...

Es tracta d'una còpia fidel en taulells de la famosa obra de Domenico Tintoretto (1585, Museo del Prado): Sant Joan Baptista, vestit amb pells de camell, bateja a Crist en les aigües del

riu Jordan. Segons el Nou Testament, en aquest moment va baixar l'Esperit Sant en forma de colom (hi apareix representat en la part superior de la composició) i es va sentir una veu que venia del cel i deia «Aquest és el meu Fill estimat, en qui em complac». (Mateo 3, 13-17; Marcos 1, 9-11; Lucas 3, 21-22).

En 1953, la Parròquia de l'Assumpció d'Onda li va fer l'encàrrec d'una obra ceràmica per a regalar al Seminari diocesà de Tortosa. Es tracta d'un panell apaïsat de 140x120 cm (41 taulells de 20x20 cm i 2 taulells de 20x10 cm) on podem apreciar en la part inferior, l'edifici del seminari; en la superior, l'Assumpció de la Mare de Déu; i a la dreta, el retrat del bisbe Manuel Moll, durant el bisbat del qual (1943-1968) es va construir el nou seminari (1945-1953). Una xicoteta inscripció en el costat inferior dret: «Onda, 15 de agosto de 1953»¹¹, ens data l'obra. Com a curiositat que ens parla del caràcter extremadament meticulós de Salvador Vives cal apuntar que a l'hora de fer el retrat del bisbe Moll i veient que la cara li queia partida entre dos taulells, va optar per pintar-la en un taulell únic i deixar partits els dos laterals. És cert que es tracta d'una pràctica habitual que duïen a terme alguns ceramistes, encara que, també cal dir-ho, no tots.

Unes altres obres que mereixen ser citades són les següents: una imatge devocional de *Nuestra Señora de Covadonga* en la *Mútua diocesana de casas sacerdotales* del bisbat d'Oviedo; 11 panells de 50x60 cm sobre la vida de Sant Francesc d'Assís, fets per a un poble proper a Vic (Barcelona); un panell retrat del Reverend Mossén José Bau Burguet al poble de Segart, de 42 taulells de 20x20 cm; una Mare de Déu dels Dolors (60x80 cm) a Alzira, imitació fidel de les talles de fusta policromada dels grups esculturals processionals de la Setmana Santa, on les carnacions apareixen resoltes amb tons subtils i claroscurs que, de vegades, donen la sensació de relleu escultòric; en la població d'Andorra (Terol) va realitzar un viacrucis complet amb els seus 14 panells de 45x45 cm.

Els seus panells de devocionals als carrers d'Onda són: Sant Francesc de Paula, al carrer Trinidad (barri de la Moreria); L'Esperança, al carrer homònim; La Magdalena, al carrer del mateix nom (còpia de l'obra del pintor José Ribera); Sant Pasqual Bailon, al carrer Vila-real, i una imatge en el camí del cementeri.

En l'ermita del Calvari d'Onda té un panell (72 taulells de 20x20) amb la representació de «Jesús a casa del summe sacerdot Anàs», de 1987, així com l'estació núm.14 del mateix Calvari¹²: «Jesús es soterrat». En l'Ermitori del Salvador d'Onda podem veure el panell ja citat de La Immaculada en l'exterior i un altre del Santíssim Salvador a l'interior.

A la sala d'estar de la residència de majors Mosenyor Fernando Ferris tenim el panell de Sant Francesc de Paul, amb 88 taulells de 15x15 cm. Al pati de la Casa Abadia de la Parròquia de l'Assumpció podem veure un panell de Santiago Apòstol. A més a més, a la Caserna de la

---

11 Alanyà i Roig, Mn. Josep (2001): *El Seminari Diocesà de Tortosa*, Ed. Bisbat de Tortosa, p 293. La fotografia del panell és Boluña.

12 Segons Joaquín Castañ Reboll (1987, p 24-25): «..., los pintores ceramistas se brindaron a pintar altruistamente los cuadros de las cruces, y como había más pintores que cruces ha realizar, se las sortearon. Se respetaron algunas cruces del artista Manuel Abad (padre), ya con Dios, por estimar recordar su memoria, se eligieron algunas menos deterioradas».

Guàrdia Civil hi ha un panell de la Mare de Déu del Pilar, i en la seu de la Unió Musical Santa Cecília d'Onda, una imatge d'aquesta santa.

També va pintar multitud de panells devocionals per a carrers i pous de moltes poblacions. Entre els pous destaquem el de Sant Isidre (pou de Baix) i el dels Tres Patrons i el Papa (pou de Dalt), en l'assut de Tales.

Per a les grans composicions religioses es va valdre de l'estergit com a pas previ i de l'ús de l'aerògraf per a rematar el fons dels panells. La primera vegada que va utilitzar l'aerògraf va ser en 1948, en el panell devocional de la Mare de Déu de l'Esperança que podem veure al carrer homònim del centre històric d'Onda. D'altra banda, també va pintar algunes làpides ceràmiques que podem contemplar en el cementeri municipal. Destaquem les que va confeccionar per a la lauda familiar on uns retrats minuciosos dels seus pares i del seu germà, ovalats sobre fons blanc -que semblen més fotoceràmica que ceràmica tradicional- ens mostren les seues capacitats innates per al detall i la miniatura.

REPRODUCCIONS CERÀMIQUES D'OBRES PICTÒRIQUES

Salvador Vives, allunyat de qualsevol avantguarda del seu temps, va ser, com ja s'ha dit, un gran amant de la història de l'art i va sentir vertadera admiració pels grans pintors de totes les èpoques -les obres dels quals van ser els seus models a seguir de forma minuciosa i exacta- des dels genis renaixentistes i barrocs als romàntics, orientalistes i costumistes, i fins i tot als impressionistes, encara que aquests últims en menor mesura. No obstant això, va sentir certa fascinació pels pintors orientalistes, de les obres dels quals va reproduir moltes obres o detalls. Entre els seus pintors predilectes estaven Mariano Fortuny i Marsal (Reus, 1838-Roma, 1874), Gabriel Puig Roda (Tirig, 1865-Vinaròs, 1919), i José Segrelles (Albaida, 1885-1969).

Les seues reproduccions ceràmiques de pintures sempre les va fer a partir de la fotografia de les obres -mai davant de l'original- que obtenia a partir de catàlegs, làmines i llibres d'art en general. També li agradava prendre detalls d'algunes pintures i adaptar-les al suport pla del taulell. Les seues imitacions d'obres pictòriques són d'una observació acurada del model, fins al detall més ínfim. Una fascinació pel tractament de l'ombra i la llum podem palpar-la en el seus bodegons, escenes interiors i en els temes costumistes; cal tindre en compte que el ceramista ni veu les tonalitats exactes ni pot fer retocs posteriors a la cocció.

El procediment tècnic era el tradicional a pinzell i mà alçada sobre estergits. Pel que fa al pinzell cal apuntar que se'ls fabricava o adaptava ell mateix.

ELS RETRATS CERÀMICS

El seu primer retrat ceràmic que va fer, segons les seues paraules, va ser el del jugador de futbol Tónico Puchades (Sueca, 1925-2013) del València CF. L'obra, exposada en el comerç de Ricardo Sol (Plaza de Sant Roc, en la Volta), va causar una gran expectació i se li va entregar al jugador quan el València CF va vindre a jugar contra el CD Onda un partit amistós, el 24 de juny de 1953, en el camp de la Cossa. A partir d'aquest moment podem dir que la seua fama

d'excel·lent retratista va anar en augment i va començar a rebre multitud d'encàrrecs de retrats. Entre altres futbolistes del València CF que va retratar en ceràmica estan, que coneguem, el nostre internacional Enrique Saura (1975-1985) i Salif Keita (1973-74).

Els retrats li van donar una fama merescuda, ja que les seues obres són d'una fidelitat sorprenent: encaixa perfectament en la pintura hiperrealista, el més mínim detall de l'original apareix reflectit amb les pinzellades precises de Vives. Realment, les seues obres freguen la perfecció. Entre la infinitud de retrats ceràmics el mateix Salvador Vives destacava el que va fer per al Príncep Felipe xiquet (actual rei Felipe VI) i que els va ser entregat als reis en la seua visita a Onda (1975); també va retratar les infantes, ministres i moltes altres persones de renom. Un metge de Barcelona, el doctor Manuel Bastos Ausanz, li va escriure una carta emocionada (1965) per a felicitar-ho i li demanava que anara a la seua casa perquè vera en quin lloc preferent havia exposat els retrats ceràmics de la seua dona i de la seua filla.

Salvador Vives va pintar al llarg de la seua vida moltíssims retrats i moltes vegades va haver de rebutjar encàrrecs perquè no podia fer-los: no li arribava el temps per la minuciositat amb què treballava. Com a bon pintor realista, ofereix sempre una visió el més fidel possible amb el natural, sense res més que pertorbe el moment, seguint els cànons clàssics de fidelitat a l'original. La producció ceràmica valenciana és extraordinàriament fecunda en representacions de rostres sobre format ceràmic, acomplint una funció social del retrat com a signe de prestigi. Atès que tothom volia tindre un retrat ceràmic pintat per Vives, no podem en aquestes línies ni tan sols oferir-ne una relació.

En aquesta exposició n'hem seleccionat alguns que considerem destacables (atès que són públics i no particulars), com ara el retrat del rei Joan Carles I, pintat per encàrrec de l'Ajuntament d'Onda i que va presidir la Sala de Plens; el retrat de Joaquín Piñón Reboll, president de la Unió Musical Santa Cecília d'Onda, i el del violinista Juan Alos, tots dos propietat de la Unió Musical d'Onda.

Un conjunt de retrats que resulta realment impressionant és el dels presidents de la Caixa Rural de l'Alcora, que presideixen la seua Sala Noble en la veïna població de l'Alcalatén. Podem afirmar que, en alguns casos, superen a l'original fotogràfic en realisme, que sembla més tècnica de fotoceràmica (comparació que hem repetit en més d'una ocasió) que pintura ceràmica a mà alçada sobre estergit.

A partir d'una fotografia¹³ a la grandària que desitjava plasmar el retrat, "punxava" el contorn principal de la imatge amb un rosari d'infinitat de puntets diminuts. Una vegada la foto punxada, es col·loca sobre la superfície del taulell i mitjançant una bosseta amb carbonet es repassen totes les línies que ofereixen els contorns, de manera que el carbonet traspasa les xicotetes clivelles i es deposita sobre el taulell. Retirat l'estergit queda la silueta del dibuix sobre la làmina ceràmica. A partir d'aquest moment, el ceramista comença a perfilar i dibuixar el contorn

---

13 Dasi ja utilitzava fotografies com a models en els seus retrats, com ens diu González Teruel, Mercedes: (El retrat pintat. Imatge i pintura ceràmica, Ed. Ajuntament de Xàtiva, 2017, p. 29).

per a continuar després amb els detalls. Mentre que pintar el contorn, servint-se de les guies de carbonet, és relativament senzill i fàcil, quan s'entra en el detall és on podem apreciar el grau de mestratge de l'autor. En aquest últim aspecte, Salvador Vives Roca va ser, si no el millor, un dels millors¹⁴.

TAULELLS EN RELLEU

La utilització de rajoles o plaques ceràmiques en relleu (amb bustos, cares, animals i persones de cos sencer) ja apareixen en l'Antiguitat: Egipte i Mesopotàmia en són clars exemples.

La influència de la seua afició pels fòssils, l'arqueologia i la història de l'art en general van portar Salvador Vives a desenvolupar un tipus de pintura ceràmica en relleu molt característica. Potser a partir de les il·lustracions de tractats i manuals d'art o dels mateixos fòssils que, com a aficionat, va recollir al llarg de la seua vida, va traure la inspiració.

La seua producció en relleu ceràmic la podem agrupar en dos tipus: d'una banda, la lligada als fòssils i les pintures rupestres; per una altra, els bustos i els caps.

Les seues reproduccions ceràmiques de fòssils, d'escenes famoses d'art rupestre, són vertaderes obres d'art que imiten a la perfecció cada rugositat, clivella o taques de floridura de les pedres. Els seus relleus de l'Antiguitat, egipcis, hitites o perses, amb un traçat fi i meticulós, resulten absolutament sorprenents i conviden a tocar la superfície de l'obra amb els dits, per a comprovar amb el sentit del tacte el que la vista ens insinua.

Una part diferenciada i significativa de la seua obra correspon a les reproduccions de bustos (els caps, o bonys, com li agradava anomenar a aquestes peces al mateix autor).

Un precedent que va poder conèixer de primera mà són algunes obres de la EPC-Onda, com ara la placa ceràmica en relleu amb el retrat de rei Alfons XIII, modelat per Pasqual Santos, datada en 1930 i conservada en el Museu del Taulell.

La tècnica utilitzada per Salvador Vives per a la confecció d'aquests retrats en relleu va ser sempre un secret que mai va voler revelar i, sempre que se li preguntava, acabava resumint que el secret era la paciència infinita. No revelarem nosaltres aquest secret. No obstant això, a partir de l'anàlisi de les obres i a partir d'entrevistes amb altres ceramistes¹⁵, hem pogut fer-nos una idea aproximada, i només aproximada, del procediment d'execució d'aquesta tècnica tan meti-

---

14 En aquesta faceta podem dir que Salvador Vives Roca va estar a l'altura dels grans ceramistes valencians: Francisco Dasí Ortega (València, 1833 -1892); Gregorio Muñoz Dueñas (Màlaga 18?- 1930); Mariano Cruz (Quart de Poblet, 1895-1954); Arturo Almar Alio (1r terç s.xx-València, 1938); Hidalgo Bare; Teófilo García de la Rosa (València, 1862-1947); Ismael Blat Monzó (València, 1901-1976); Antonio Bosch Hernández (1901-1979); Ismael Mundina (Onda, 1877-1965); Rafael Guallart Carpi (Castelló, 1895-1975), Alberto Guallart Ramos (Castelló, 1936-), Rafael Guallart Ramos (Onda, 1928-), Ferran Guallart Ramos (Onda, 1938-); José Cotanda Aguilera (L'Alcora, 1903-1986), Vicente Gallén (L'Alcora, 1936-).

15 Agraïsc al ceramista Francisco García Gisbert, gran admirador de S. Vives, els seus comentaris sobre aquest tema.

culosa. En primer lloc cal punxar, igual que en els retrats, el contorn dels detalls principals del dibuix o la fotografia. Sobre la peça ceràmica industrial plana s'aplica la coberta blanca i opaca; després es col·loca l'estergit i es marca la silueta de la figura i els elements principals de l'interior, com el nas, les celles, les orelles... Una vegada delimitat el contorn es va ressaltant amb aplicacions successives d'esmalt blanc, no de forma uniforme, sinó en atenció als desitjos de l'autor i en els detalls que vol ressaltar. Posteriorment es pinta la figura amb els diversos òxids ceràmics que li confereixen els colors, les tonalitats i els contrastos desitjats. A partir d'aquest moment, amb un punxó fi, es va punxant la totalitat de la superfície a fi de transmetre l'aspecte desitjat de patina històrica que només els segles poden donar.

BIBLIOGRAFIA

- Castañ Reboll, J. (1987): *Breve historia del Calvario de Onda con extracto histórico del Viacrucis en general*, Ed. Patronato del Calvario de Onda, Onda, 1987.
- Estall Poles, V. J. (1997): *La industria cerámica en Onda. Las fábricas, 1778-19997*. Ed. Ajuntament d'Onda
- 1999b): *La devoció en taulell. Les capelles devocionals de taulells d'Onda*, en Guia de Onda 1999, Ed. ECA - Ajuntament d'Onda, 1999.
- (2010): *Vicent Aguilera Ortells (1946-2006). Pintor de cerámica*, Colección Els Nostres Ceramistes, nº 1, Edita Fundació Museu del Taulell, Onda, 2010.
- (2017): *Joaquín Puchal Ribes (Onda, 1941-2015). Excelencia Cerámica*, Colección Els Nostres Ceramistes, nº 5, Edita Museu del Taulell "Manolo Safont", Ajuntament d'Onda, 2017.
- Ferreres Nos, J. (2000): *El Escultor B. Folía*. Editorial Antinea, Vinaròs (Castelló).
- (2003) Catàleg de l'exposició *L'escultor B. Folía. Exposició-homenatge a Onda*. Casa de la Cultura. Ed. Ajuntament d'Onda. Corresponen a les peces núm. 14 i 15 de l'exposició.
- Gascó Sidro, Antonio (2006): *Pintores de Castellón. Del Neoclasicismo al Arte Contemporáneo*. Editorial Prensa Valenciana, S. A.
- González Teruel, M. (2017): *El retrat pintat. Imatge i pintura ceràmica*. Ed. Ajuntament de Xàtiva.
- Pérez Camps, J (2009): *Mariano Cruz (1895-1854): El oficio de pintar cerámica*, en *Catálogo de la IX Bienal Internacional de Cerámica*. Manises.
- Sanchez Adell, J (1982): *Guía de la artesanía en Castellón*, Ed. Ministerio de Industria y Energía y Conselleria d'Economia, Indústria i Comerç, pp 75-76.

SALVADOR VIVES ROCA (ONDA, 1924-2010)

ARTE en Cerámica

Vicent Estall i Poles

Director del Museo del Azulejo

Salvador Vives Roca, uno de los grandes ceramistas ondenses de todos los tiempos, merece sobradamente un completo estudio y análisis de su obra. No obstante, mientras esta investigación se lleva a cabo, hemos querido realizar una exposición-homenaje con la edición de un breve catálogo de sus obras donde podemos apreciar y difundir una parte de su legado. En modo alguno ha sido nuestra intención ofrecer un estudio exhaustivo, sino tan sólo unos breves apuntes que han de ser desarrollados en el futuro.

VIDA

Salvador Vives Roca vino al mundo a la sombra del Castillo Onda, en la empinada Calle Tremedal del casco antiguo, el 19 de abril de 1924 y murió el 20 de marzo de 2010 en su querida población natal. Tuvo un hermano, Manuel, 4 años mayor y una hermana, Dolores, 4 años menor.

La suya era una familia humilde, sin ninguna vinculación cerámica, y por ello desde muy joven tuvo que trabajar duro en las fábricas de azulejos ayudando en las variadas tareas de pinche, como llevar las piezas al secadero. También siendo niño trabajó como traperero para ganar algo de dinero que llevar a casa. A los 10 años una grave infección urinaria lo tuvo al borde de la muerte. Años más tarde, en 1947, la muerte de su hermano mayor a los 26 años lo sumió en una apatía tan grande que dejó de hacer lo que más le gustaba: dibujar. Sin embargo, pese a tan terrible golpe, se fue recuperando poco a poco y volvió a coger el lápiz para dibujar y pintar azulejos hasta el fin de sus días.

Desde muy pequeño tuvo el impulso de creación artística como lo demuestran sus dibujos de la infancia. Fue en las legendarias Escuelas del Castillo (Colonia Escolar Virgen del Carmen, Onda, 1920-1948) y en la escuela elemental de la Casa Abadía (Calle de los Ángeles) donde destacó por su talento con el dibujo. El maestro de esta escuela, cuyo nombre lamentablemente no conocemos, ante la calidad de los dibujos del joven Salvador, le insistió e hizo lo posible para que fuera a la Escuela Provincial de Cerámica (Onda, 1925-1938) junto con otros dos compañeros también buenos dibujantes. Ello a pesar que ninguno de

Salvador Vives Roca

ellos tenía la edad mínima para ingresar en la Escuela. Los tres jóvenes fueron con el tiempo profesionales de la cerámica artística: los otros dos aprendices eran los ceramistas Salvador Aguilera Vidal (Onda, 1924-2005) y Amadeo Benedito Gea (Onda, 1926 - 2009).

De este modo, a los 9 años de edad, en 1933, ingresó en la Escuela Provincial de Cerámica de Onda donde tuvo como maestro al gran ceramista Vicent Abad Navarro (1890-1946), que era profesor de Dibujo en ese centro desde 1931.

Salvador Vives tenía sólo 12 años cuando estalló la Guerra Civil Española (1936-1939), que se llevó por delante la ya prestigiosa Escuela Provincial de Cerámica y con ello se sesgó la formación académica para muchos jóvenes de Onda, Ribesalbes, L'Alcora, Castellón,...

Después de la Guerra estuvo durante dos años trabajando en la fábrica de azulejos de Vicente Martí Castelló, conocida como “fábrica del Cabo” y situada en el Arrabal del Castillo¹. Y cuando tuvo la edad fue llamado a filas; hizo el servicio militar (“la mili”) en el Cuartel de Paterna (Valencia), donde no dejó de dibujar. De esta etapa nos han llegado algunos bocetos de caballos ya que estuvo destinado en la cuadras.

Finalizado el servicio militar, el joven Salvador Vives regresa de nuevo al ambiente cerámico de Onda. Después de la Guerra, la industria azulejera y cerámica ondense, heredera de un pasado esplendoroso en la etapa del modernismo, asiste a un proceso de recuperación en que subsisten la mayoría de las grandes fábricas de azulejos. Otras, las menos, desaparecieron (derribadas durante los bombardeos) y algunas se transformaron en nuevas empresas. La situación geográfica del tejido industrial continuaba siendo, fundamentalmente, la misma que antes de la Guerra: Arrabal del Castillo y La Cosa. Este clima cerámico del que hemos hablado queda constatado por la importancia del sector industrial azulejero. Así, en 1946 se contabilizan 28 factorías en Onda de las 38 fábricas de azulejos existentes en Castellón, con 6 en L'Alcora y 4 en Castellón de la Plana. El conjunto provincial es el centro azulejero más importante de España.

En esta tesitura, el gran ceramista Vicente Abad Navarro, que conocía su gran talento de Salvador Vives para el dibujo, decidió hablar con él para que fuera a su propio taller de cerámica. Con Vicente Abad estuvo muchos años, hasta que este murió en 1946. A él le agradeció siempre todo lo que fue. Interesa apuntar que el Taller de Cerámica de Vicente Abad fue, de algún modo y salvando las distancias, la continuación de aquella malograda Escuela Provincial de Cerámica. En este Taller fue donde aprendieron el oficio prácticamente todos los ceramistas ondenses de la segunda mitad del siglo XX.

También fue maestro suyo el famoso escultor Juan Bautista Folía (Sant Jordi, 1881-Onda, 1945) cuando estuvo en Onda trabajando en dos de sus últimas grandes obras: el retablo del

---

¹ La fábrica de Vicente Martí Castelló funcionó con este nombre entre 1931 y 1953. Esta fábrica, situada en el Arrabal del Castillo, fue fundada en 1899 por Salvador Ferrando Sales y Cía con el nombre de El León, hasta 1931. Entre 1931 y 1953 fue de Vicente Martí Castelló (“El Cabo”). Posteriormente, entre 1954 y 1970, fue conocida como Vicente Martí e Hijos y entre 1970 hasta 1995 como Bou Piñón S.A, BOPISA. En 1995 se trasladó a unas nuevas instalaciones en la carretera de L'Alcora, y cerró las antiguas dependencias.

Sagrario y el Altar Mayor de la Iglesia de la Asunción de Onda, entre 1941-1945. El escultor Folía ejerció una influencia destacable en otros muchos jóvenes ondenses, como Manolo Safont o Amadeo Benedito. Prueba de este influjo en Salvador Vives son diversos dibujos a lápiz que hizo en el propio taller del escultor, en la plaza del Raval de San José, entre 1942-1945. Al mismo tiempo, en 1943 y con 19 años, fue a la Escuela de Capacitación Social de Madrid para obtener el título de oficial-cerámico que concedía el entonces Ministerio de Trabajo. Poco después, en 1945, recibió el Diploma de Honor por sus dibujos en la 1ª Exposición Provincial del Frente de Juventudes de Castellón.

Fallecido Vicente Abad Navarro, continuó trabajando con uno de sus hijos, Manolo Abad Pradells, durante unos doce o trece años (hasta 1958 o 1959). Con Manolo Abad pintaba a pinceladas grandes y de forma directa sobre el barniz, sin utilizar estarcidos. En este taller pintó la primera imagen cerámica de su vida, con 24 años, la Virgen de la Esperanza, y que podemos ver en la hornacina situada en la calle del mismo nombre de Onda. Se trata de un panel cerámico de 110x60 cm, con 15 azulejos de 20x20. La obra está firmada, *S. VIVES*, y fechada en 1948. En el lado inferior izquierdo presenta la inscripción: *Fca. Decorativa M. Abad*. Durante esta etapa en el taller de Manolo Abad pintó otros cuadros religiosos, algunos para las Escuelas Pías de Zaragoza.

Entre 1950 y 1971 estuvo trabajando en la fábrica *Tremoleda*² (Peris y Cía, situada en lo que hoy es el parque de la Panderola y enfrente del Taller de Vicente Abad, al otro lado de la carretera) donde pintaba de forma libre, es decir, no formaba parte del personal propiamente dicho de la empresa azulejera pero utilizaba sus instalaciones, colores, administración, etc. para el desarrollo de su trabajo. Fueron años de una gran fecundidad en que pintó cientos de obras, a partir de encargos directos o indirectos a través de Peris y Cía, para numerosos lugares de España y del extranjero.

Ciertamente, durante la década de 1960 acepta múltiples compromisos de particulares y empresas del ramo de toda España que le valieron elogiosas críticas por su trabajo. Para hacernos una idea de la gran cantidad de obras realizadas durante estos años, baste citar que solamente para el Santuario de Nuestra Señora de Covadonga (Asturias) compuso más de cien escenas religiosas. También trabajó para muchas escuelas religiosas y pintó obras para el extranjero cuyo paradero desconocemos.

Hacia 1972, después de trabajar en la fábrica de Peris y Cía y estar un tiempo alquilado en un almacén en la Carretera (Avda. País Valencià) se instaló como autónomo en su casa de la Calle Vila-real, nº 32, donde vivía desde que se casó con Antonia Morro Mora en 1959. En esta casa vivió y pintó hasta su muerte. Fruto de este matrimonio es su hija Antonia Vives Morro, también ceramista, aunque no dedicada profesionalmente a ello. Queremos hacer constar nuestro

² La primera mención de esta fábrica es de 1876 y se llamaba La Catalana, propiedad D. Ildefonso Tremoleda. Posteriormente fue de varios industriales hasta que en 1952 se instaló la empresa Peris y Cía S.L. (Estall i Poles, 1997).

agradecimiento por la información facilitada para redactar estas líneas y por hacer posible esta exposición sobre la obra de su padre.

Tal vez este traslado del taller fuera debido a las renovaciones tecnológicas necesarias que tuvo de afrontar la industria cerámica ondense en esta época. De hecho la fábrica de Peris (la antigua Tremoleda) cerró su actividad en este lugar y en 1971 abrió una nueva factoría, Peronda, en la carretera de l'Alcora, donde todavía se encuentra en plena actividad.

A finales de la década de los 1960 y comienzos de la década de los 1970 comienza la construcción de fábricas modernas jalonando las carreteras de l'Alcora y de Vila-real. Mientras tanto, las industrias del casco urbano, carentes de espacio y sin una adecuada renovación tecnológica, inician una lenta decadencia que motivará su cierre en los años siguientes. Es esta una etapa de continua maduración tecnológica y de un incremento constante de la producción. A principios de los 80 las innovaciones afectan fundamentalmente al sistema de cocción: la llegada del gaseoducto (1981) consolida el proceso de monococción. La selección tecnológica es, otra vez, implacable y en 1985 sólo existen 29 fábricas de azulejos, aunque con un importante aumento de la producción gracias a las nuevas tecnologías.

En esta tesitura industrial, en la década de los 80 se instalan en la provincia de Castellón un buen número de talleres artesanales dedicados a la alfarería, vajilla cerámica artística y decoración cerámica al lado de la pujante industria azulejera, la segunda productora en el ámbito internacional. Respecto a los *talleres* de decoración cerámica, en 1982 había 13 en toda la provincia, y de ellos 11 se situaban en Onda y los dos restantes en Castellón ciudad³. Se trata de talleres con una actividad artesanal pura con pocos trabajadores, casi todos ellos con un solo artesano. La mayoría de estas pequeñas empresas fueron constituidas durante la década de los cuarenta y cincuenta del siglo XX. Estos talleres, a partir de azulejos bizcochados y esmaltes, hacen generalmente reproducciones de cuadros, en la mayoría de los casos por encargo, y azulejos pintados de estilo clásico. El principal inconveniente para su estabilidad y crecimiento es que la gran mayoría de estos talleres tienen que cocer las obras en los hornos de algunas de las fábricas del municipio. En este grupo de artesanos es donde situamos al ceramista Salvador Vives Roca, conjuntamente con Salvador Aguilera Vidal, Vicente Adelantado Insa, Joaquín Puchal Ribes, Insa Gallego, Miguel Tolosa Mora, Rafael Diago Abad, Manuel Abad Marín, José Verdà Ferrando, Ramón Macián Miró y Manuel Safont Castelló, según refiere José Sánchez Adell⁴.

Salvador Vives fue miembro de APAC (Asociación Provincial de Artesanos de Castellón), entidad formada por muchos artesanos de todas las actividades: textil, cerámica y alfarería, madera, sastrería, mimbre y caña, muebles, talla de madera, pastelería, alpargatería, decoración de azulejos, porcelana, bombonería, esparto...⁵

3 Sanchez Adell, J (1982): *Guía de la artesanía en Castellón*, Ed. Ministerio de Industria y Energía y Conselleria d'Economia, Indústria i Comerç, pp 75-76.

4 Idem, pp 119 y 120

5 De Onda, junto a Salvador Vives, formaron parte de APAC: Salvador Aguilera Vidal, Vicente Insa Gallego,

También hay que destacar que Salvador Vives Roca, gran aficionado a las antigüedades, la historia y la arqueología, fue miembro del primer patronato del Museo Histórico Municipal, creado en 1968 y que precisamente este año cumple su 50 aniversario.

En 1961 participó en la portada del programa de fiestas y en 1972 recibe un diploma por su obra en el primer Concurso de portadas (suponemos que para el programa de fiestas) del Ayuntamiento de Onda.

En 1974 concurre a la *Exposición Colectiva de Ceramistas Locales* realizada en la Sala municipal de exposiciones del Ayuntamiento Onda, la legendaria *Saleta* de Manolo Safont.

En 1975 obtiene el Certificado de Selección en el *Concurso Nacional de Cerámica de Manises*. Su fama ya era conocida y recibía múltiples y continuos encargos. Como anécdota interesa citar que en 1976 realizó un retrato cerámico, por encargo del Ayuntamiento, del entonces príncipe Felipe niño (hoy rey Felipe VI) que les fue entregado a los Reyes en su visita a Onda. Salvador Vives, haciendo gala de su personalidad introvertida, se fue a pasear por la montaña para no tener que entregar personalmente la obra a los reyes por, creo, simple humildad o timidez. En esta época también pintó un retrato al dueño de Cedolesa, Eloy Domínguez Veiga, en propiedad particular.

Entre 1979 y 1980 participó en la *Primera Exposición Provincial de Cerámica y Alfarería Artística* que, con el subtítulo de *La Artesanía no muere, renacimiento de una tradición popular*, se celebró en el Salón Noble del Ayuntamiento de Vila-real (Castelló) y en la que participaron prácticamente todos los ceramistas de la provincia de Castellón. Este tipo de certámenes se repitieron durante algunos años: II, 1980-81; III, 1981-82; VI, 1984-85.

Salvador Vives, pese a su carácter solitario, formó parte de Gremi Ceramistes d'Art d'Onda, que hizo una exposición conjunta en la Casa parroquial de Tales (Castelló) en noviembre de 1981, y en 1986 participó en la exposición colectiva *Ceramistas de Onda 1986*, en la citada *Saleta* municipal. Esta muestra, en la que participaron 27 autores entre ceramistas y alfareros ondenses, manifiesta el enorme impulso que tenía en aquellos momentos la cerámica artística. Dado el éxito del evento, en 1987 tuvo lugar la *Mostra Col·lectiva Fira d'Onda 1987* en la Saleta d'exposicions municipal, en la cual también participó.

También intervino en las diversas exposiciones colectivas de ceramistas ondenses organizadas por la Caja Rural Nuestra Señora de la Esperanza de Onda, desde 1989 a 1993⁶. En 1986 hizo una exposición individual en la Caja Rural: *Salvador Vives. Cerámicas*.

En palabras del catedrático de Arte Antonio Gascó Sidro⁷, Salvador Vives Roca, que destaca por "su excelente oficio, formó parte de una legión de artistas [...] que utilizaron la cerámica como soporte para sus inquietudes plásticas, que surgió a mediados del siglo XX al tiempo que iba creciendo y modernizándose la industria cerámica en la Provincia de Castellón. Se

---

Rafael Diago Abad, Irene Molina Pascual, Vicente Llorens Macián, Antonio Macián Granel, Antonio Sorolla Sansano, Manuel Abad Marín y Manuel Safont Castelló, todos en cerámica.

⁶ Concretamente en las siguientes: la 1ª, en 1989-1990; la 2ª, en 1990-1991 y la 5ª, en 1992-1993.

⁷ Gascó, A. J. (2006) *Pintores de Castellón. Del Neoclasicismo al Arte Contemporáneo*. Editorial Prensa Valenciana, S. A., p 318

Salvador Vives Roca montando unos paneles devocionales, año 1950-60.

trató de artistas que dieron continuidad a los obradores preindustriales, seguidores de la tradición clásica pero aportando cada uno de ellos sus variantes más personales.”

Siguiendo esta tradición, Salvador Vives se caracteriza por el esfuerzo en aunar y conjugar lo artístico con lo artesanal y viceversa, tendencia que encontramos en Onda entre otros grandes ceramistas “que han trascendido a lo propiamente artesano para lograr piezas en las que asombra la calidad de su dibujo y su colorido, y entre los que se encontraba el propio Vives, dibujante de muy fina y sutil caligrafía y ponderado retratista, junto con otros muchos, tal vez menos conocidos, pero no menos importantes, que sentados, pincel en mano, ante las piezas de alfarería o de vajilla (y de azulejos), en el silencio del taller, se afanan a diario por mantener viva una tradición fabril que es histórica en nuestra tierra”, según refiere Gascó⁸.

Salvador Vives Roca ganó una merecida fama y su éxito no fue mayor debido tanto a su carácter introspectivo como a una falta de difusión de su obra.

OBRA

Salvador Vives Roca tuvo, según sus propias palabras, como indiscutibles maestros a dos grandes del arte castellanense: por un lado el escultor Juan Bautista Folía Prades, con quien aprendió a dibujar, y por otro al ceramista Vicente Abad Navarro, de quien aprendió el arte de la cerámica. También, aunque en menor medida, estuvo influenciado por el ceramista Rafael Guallart Carpi, a quien también consideraba su maestro.

⁸ Idem, p. 327

Si podemos destacar alguna faceta por encima de todas las características de la obra de Salvador Vives es, sin duda, el realismo, la plasmación exacta de la realidad que se muestra ante sus ojos. Un realismo naturalista inicial que podemos observar en sus bodegones e imágenes religiosas y que posteriormente devino en un estilo hiperrealista que vemos en sus retratos y relieves (fósiles, pinturas rupestres, bustos...).

Por otro lado, en una primera etapa su obra estuvo muy vinculada a la estética comercial y social de las industrias cerámicas de la postguerra, así como al gusto estético de quienes le hicieron encargos a lo largo de su vida, a lo cual sumó su propio bagaje cultural y sensitivo.

Sus innovaciones estuvieron siempre vinculadas a mejorar con la mayor fidelidad posible la realidad y/o el original, nunca a un acercamiento a las vanguardias estéticas del momento, de las que siempre se mantuvo alejado y desinteresado.

Podemos clasificar su obra en: - Dibujos y Acuarelas; - Paneles de azulejos devocionales y lápidas sepulcrales; - Reproducciones de obras de la Historia del Arte (bodegones, escenas,..); - Azulejos con retratos realistas; - Azulejos en relieve (fósiles, arte rupestre y bustos).

DIBUJOS A LÁPIZ Y PINTURAS

Para todo buen ceramista el dominio del dibujo resulta imprescindible, tanto para tomar apuntes como para hacer bocetos de la obra cerámica posterior. Saber dibujar bien, a lápiz o carboncillo, con el control de las proporciones, la perspectiva y la luz mediante el claroscuro, es una garantía del excelente oficio que Salvador Vives aprendió durante el poco tiempo que estuvo en la Escuela Provincial de Cerámica de Onda. En la Escuela de Onda, al igual que en la de Manises, se impartían asignaturas de Dibujo, Pintura y Composición; en Onda estuvieron a cargo de los prestigiosos profesores Vicente Abad y Rafael Gualart.

Su producción de obras realizadas a lápiz es muy abundante dado que dibujó hasta el final de su vida, con 86 años.

En los primeros dibujos que conocemos de Salvador Vives se observa una clara influencia del escultor Folía, en cuyo taller se perfeccionó durante la estancia del escultor en Onda y una vez cerrada la Escuela de Cerámica. Prueba de ello son algunas de sus obras, como *Joven y cisne*, *La danza* y *Joven con paloma*, que corresponden a dibujos tomados de las esculturas cerámicas originales realizados por Folía en su etapa de Onda⁹. (NOTA: las dos primeras obras de Folía fueron expuestas en el año 2003 con motivo de la exposición homenaje que realizó el Ayuntamiento de Onda¹⁰.)

También de una primera etapa, de datación incierta, son los dibujos de muros y torres del Castillo de Onda, así como de las ruinas del antiguo convento franciscano de Santa Catalina, tomados del natural. Ya hemos comentado la gran afición que sentía Vives por los fósiles, la arqueología y la historia, en general por las cosas antiguas.

De 1950 es el dibujo que realizó a Antonia Morro Mora, la que poco después sería su esposa, donde ya vemos que el realismo es el objetivo de su obra. En la última década de su vida, entre

⁹ Ferreres Nos, J (2000): El escultor B. Folía. Editorial Antinea, Vinaròs (Castelló)

¹⁰ Catàleg de l'exposició "L'escultor B. Folía. Exposició Homenatge a Onda", 2003. Casa de la Cultura. Ed. Ajuntament d'Onda. Corresponden a las piezas nº 14 y 15 de la exposición.

2000-2008, realizó infinidad de dibujos, como bocetos o apuntes para después plasmarlos en la siempre difícil y delicada superficie cerámica. Los últimos dibujos fechados corresponden a 2008. En esta serie destacan los desnudos femeninos, un tema que nunca había tratado antes, y los bustos clásicos, la mayoría de las cuales ya estaban realizados en soporte cerámico.

De forma tímida, Salvador Vives, también pintó algunas copias en acuarela de grandes obras maestras que admiraba, como Monet o Degas. Aunque sólo conocemos tres obras podemos destacar que la calidad es incuestionable y una vez más se nos revela como un pintor extraordinario.

PANELES DE AZULEJOS DEVOCIONALES

La producción de paneles devocionales con azulejos es simplemente abrumadora. Sus obras se encuentran esparcidas por toda la geografía peninsular. Aunque de la gran mayoría no tenemos noticias, hemos podido localizar algunas piezas que suponemos fueron para él algo más significativas que el resto. Este tipo de producción se vincula a la devoción popular católica de los años cuarenta del siglo XX, caracterizada en su conjunto por una estética de imágenes idealizadas y dulcificadas por sus formas amables y suave colorido.

Un conjunto destacable son los paneles de azulejos del Santuario de Nuestra Señora de la Cueva Santa en Altura (Castellón) que, por su cercanía, merecen un comentario. La escalinata que baja a la Cueva Santa está totalmente chapada de azulejos (15x15 cm) jaspeados de tonalidad verdosa clara. En el revestimiento se destacan diversos paneles de azulejos enmarcados por una cenefa moldurada de media caña en tonos jaspe verde oscuro. De todos los paneles que aparecen en la escalinata, 16 están firmados por S. Vives y le atribuimos uno más aunque no lleva firma. La atribución está fundamentada en que todos estos los paneles, los firmados y los no firmados, llevan la marca de la fábrica de azulejos en la cual fueron realizados: Azulejos / J. Perís / Onda. En esta fábrica, como ya hemos citado, S. Vives trabajó durante unos años de forma libre.

Los paneles están realizados con azulejos de 20x20 cm y sus formatos y dimensiones son variables.

La temática de los paneles tiene el denominador común de ser ofrendas a la Virgen de la Cueva Santa por su intermediación en sucesos milagrosos acaecidos a ciertas personas o a pueblos enteros devotos de la Virgen de las provincias de Castellón y Valencia. Se trata de una cerámica de tipo narrativo que hunde sus raíces en la larga tradición valenciana.

Cada panel presenta una escena que hace referencia al acontecimiento y cuyo origen ignoramos, aunque sabemos que las crea el autor a partir del relato de quienes encargan la obra y haciendo las oportunas averiguaciones o consultas. Las escenas son sencillas y de un claro estilo naif. En todos los paneles aparece una frase, entrecomillada o no, que hace referencia al acontecimiento objeto de la escena. También en todos los paneles se expresa claramente quién o quiénes han sido los mecenas de la obra: A expensas de.... En la mayoría de los casos se trata de pueblos devotos de la Virgen.

Los municipios que aparecen, con sus correspondientes dedicatorias y por orden alfabético, son:

ALCUBLAS: "EL CÁLIZ FLOTANTE".
 ALGIMIA DE ALMONACID: "CONVERSIÓN DE LA MORA AIXA".
 ALTURA: "ENTREGA DEL BASTÓN DE MANDO".
 ALTURA: "LOS BENEFICADOS DEL BERRO".
 ALTURA: "ENTREGA DE FRAY BONIFACIO AL PASTOR".
 CASTELLNOVO: "LA VIGA LOS ÁNGELES".
 JÉRICA: "CURACIÓN DEL LEPROSO MOSERRATE".
 PADRES CARMELITAS: "VISIÓN PROFÉTICA".
 RAFELBUÑOL: "LEÓN AMANSADO".
 SEGORBE (FAMILIA MOZONÍS LORENTE): "PITOTÉCNICO MONZONIS".
 SEGORBE: "D. BONIFACIO FERRER".
 SEGORBE: "APARICIÓN AL PASTOR".
 SUERAS: "PATA DEL CABALLO".
 TERESA: "PASTOR RESUCITADO".
 VALENCIA: "EXTASIS DEL BEATO NICOLAS FACTOR". (El único no firmado)
 VILLAVIEJA: "EL CIEGO DE NACIMIENTO" .
 VIVER: "EN SU CESTA APRISIONADA".

28

La cronología de estas obras podemos establecerla en la década de 1950-60. Sabemos que en 1955 se nombra a la Virgen de la Cueva Santa alcaldesa perpetua del municipio de Altura y con este motivo se encarga y se coloca el panel correspondiente devocional.

En el Ermitorio de El Salvador de Onda tenemos un panel de la Inmaculada Concepción donde también aparece el nombre-marca de la fábrica J. Peris, como los de la Cueva Santa, pero en el caso de Onda tenemos la fecha de 1954.

Finalmente, no podemos dejar de mencionar que en la fachada exterior del Santuario de la Cueva Santa aparece un gran letrero con el nombre del lugar, con marco marrón y grandes letras marrones en técnica de tubado sobre fondo crema y escudo de la Orden de El Carmen, que fue fabricado por la fábrica de azulejos La Giralda de Onda. En la parte central superior tenemos un pequeño cuadro cerámico, con una vista aérea del Santuario, firmado por el ceramista ondense Salvador Aguilera Vidal.

Una obra destacable es la que hay en la Iglesia de Sant Martí del pueblo catalán de Carme (Barcelona), cerca de Igualada. En este templo se puede ver un gran panel cerámico con la escena del Bautismo del Señor. Se trata de la mayor obra que realizó, con más de 400 azulejos (la mayoría de 20x20 cm) que nos ofrecen unas dimensiones de 420 x 360 cm. Esta pieza se encuentra adornando el paramento del fondo de la primera capilla (del bautismo) del citado templo, ocupa todo su espacio y se adapta a la curvatura superior de la bóveda de la misma. La escena central, delimitada por una cinta de azulejos níveos, aparece enmarcada por una dorada rocalla barroca, que a su vez delimita con la pared con una cinta marrón. Los colores... no tenemos la fecha exacta de su ejecución...

Se trata de un copia fiel en azulejos de la famosa obra de Domenico Tintoretto (1585, Museo del Prado). San Juan Bautista, vestido con pieles de camello, bautiza a Cristo en las aguas del río Jordán. Según el Nuevo Testamento, en ese momento bajó el Espíritu Santo en forma de paloma (aparece representado en la parte superior de la composición) y se oyó una voz que venía del cielo y decía *Este es mi Hijo amado, en quien me complazco* (Mateo 3, 13-17; Marcos 1, 9-11; Lucas 3, 21-22).

En 1953, la Parroquia de la Asunción de Onda le hizo el encargo de una obra cerámica para regalar al Seminario Diocesano de Tortosa. Se trata de un panel apaisado de 140x120 cm (41 azulejos de 20x20 cm y 2 azulejos de 20x10 cm) donde podemos apreciar en la parte inferior, el edificio del Seminario; en la superior, la Asunción de la Virgen, y a la derecha, el retrato del obispo Manuel Moll, bajo cuyo obispado (1943-1968) se construyó el nuevo Seminario (1945-1953). Una pequeña inscripción en el lado inferior derecho: "Onda, 15 de agosto de 1953"¹¹, nos fecha la obra.

Como curiosidad que nos habla del carácter extremadamente meticuloso de Salvador Vives cabe apuntar que a la hora de realizar el retrato del obispo Moll y viendo que la cara le quedaba partida entre dos azulejos, optó por pintarla en un único azulejo y dejar partidos los dos laterales. Es cierto que se trata de una práctica habitual que llevaban a cabo algunos ceramistas, aunque, también hay que decirlo, no todos.

Otras obras que merecen citarse son la siguientes: una imagen devocional de Nuestra Señora de Covadonga en la Mutua Diocesana de Casas Sacerdotales del obispado de Oviedo; 11 paneles de 50x60 cm sobre la vida de San Francisco de Asís realizadas para un pueblo cercano a Vic (Barcelona); un panel retrato del Reverendo Mn. José Bau Burguet en el pueblo de Segart, de 42 azulejos de 20x20 cm; una Virgen de los Dolores (60x80 cm) en Alcira, imitación fiel de las tallas de madera policromada de los grupos esculturales procesionales de la Semana Santa, donde las carnaciones aparecen resueltas con sutiles tonos y claroscuros que, en algunas ocasiones, dan la sensación de relieve escultórico; en la población de Andorra (Teruel) realizó un Via Crucis completo con sus 14 paneles de 45x45 cm.

Sus paneles de devocionales en las calles de Onda son: San Francisco de Paula, en la calle Trinidad (barrio de la Morería); La Esperanza, en calle homónima; La Magdalena, en la calle del mismo nombre (copia de la obra del pintor José Ribera); San Pascual Bailón, en la calle Vila-real; y una imagen en el camino del cementerio.

En la ermita del Calvario de Onda tiene un panel (72 azulejos de 20x20) con la representación de "Jesús en casa del sumo sacerdote Anás", de 1987, así como la estación nº 14 del propio Calvario¹²: "Jesús es sepultado". En el Ermitorio de El Salvador de Onda podemos ver el panel ya citado de La Inmaculada en el exterior y un otro del Santísimo Salvador en el interior.

11 Alanyà i Roig, Mn. Josep (2001): El Seminari Diocesà de Tortosa, Ed. Bisbat de Tortosa, p 293. La fotografía del panel es Boluña.

12 Según Joaquín Castañ Reboll (1987, p 24-25): "..., los pintores ceramistas se brindaron a pintar altruistamente los cuadros de las cruces, y como había más pintores que cruces ha realizar, se las sortearon. Se respetaron algunas cruces del artista Manuel Abad (padre), ya con Dios, por estimar recordar su memoria, se eligieron algunas menos deterioradas".

En la sala de estar de la residencia de ancianos Moseñor Fernando Ferris tenemos el panel de San Francisco de Paul, con 88 azulejos de 15x15 cm. En el patio de la Casa Abadía de la Parroquia de la Asunción podemos ver un panel de Santiago Apóstol. Además en el Cuartel de la Guardia Civil hay un panel de la Virgen del Pilar y en la sede de la Unión Musical Santa Cecilia de Onda, una imagen de esta santa.

También pintó innumerables paneles devocionales para calles y pozos de muchas poblaciones. Entre los pozos destacamos el de San Isidro (pozo de Abajo) y el de los Tres Patronos y el Papa (pozo de Arriba), en la azud de Tales. Para las grandes composiciones religiosas se valió del estarcido como paso previo y del empleo del aerógrafo para rematar el fondo de los paneles. La primera vez que utilizó el aerógrafo fue en 1948 en el panel devocional de la Virgen de La Esperanza que podemos ver en la calle homónima del centro histórico de Onda.

Por otro lado, también pintó algunas lápidas cerámicas que podemos contemplar en el cementerio municipal; destacamos las que confeccionó para la lauda familiar donde unos minuciosos retratos de sus padres y hermano, ovalados sobre fondo blanco -que parecen más fotocerámica que cerámica tradicional- nos muestran sus innatas capacidades para el detalle y la miniatura.

REPRODUCCIONES CERÁMICAS DE OBRAS PICTÓRICAS

Salvador Vives, alejado de cualquier vanguardia de su tiempo, fue, como ya hemos dicho, un gran amante de la historia del arte y sintió verdadera admiración por los grandes pintores de todos los tiempos -cuyas obras fueron sus modelos a seguir de forma minuciosa y exacta- desde los genios renacentistas y barrocos a los románticos, orientalistas y costumbristas, incluso a los impresionistas, aunque estos últimos en menor medida. No obstante, sintió cierta fascinación por los pintores orientalistas, de cuyas obras reprodujo muchas obras o detalles. Entre sus pintores preferidos estaban Mariano Fortuny i Marsal (Reus, 1838 – Roma, 1874), Gabriel Puig Roda (Tirig, 1865- Vinaroz, 1919), y José Segrelles (Albaida, 1885-1969).

Sus reproducciones cerámicas de pinturas siempre fueron a partir de la fotografía de las obras, nunca delante del original, que obtenía a partir de catálogos, láminas y libros de arte en general. También gustaba Vives de tomar detalles de algunas pinturas y adaptarlas al soporte plano del azulejo. Sus imitaciones de obras pictóricas son de una esmerada observación del modelo, hasta el más ínfimo detalle. Una fascinación por el tratamiento de la sombra y la luz podemos palparlo en sus bodegones, escenas interiores y en los temas costumbristas, teniendo en cuenta que el ceramista ni ve las tonalidades exactas ni puede hacer retoques posteriores a la cocción. El procedimiento técnico era el tradicional a pincel y mano alzada sobre estarcido. Respecto al pincel cabe apuntar que se los fabricaba o adaptaba él mismo.

LOS RETRATOS CERÁMICOS

Su primer retrato cerámico que hizo, según palabras del propio Salvador Vives, fue el del jugador de fútbol *Tónico* Puchades (Sueca, 1925-2013) del Valencia CF. La obra, expuesta en el comercio de Ricardo Sol (Plaza de S. Roc, en la *Volta*), causó una gran expectación y se le

entregó al jugador cuando el Valencia CF vino a jugar contra el CD Onda un partido amistoso, el 24 de junio de 1953, en la campo de La Cossa. A partir de este momento podemos decir que su fama de excelente retratista fue en aumento y empezó a recibir multitud de encargos de retratos. Entre otros futbolistas del Valencia CF que retrató en cerámica están, que conoczamos, nuestro internacional Enrique Saura (1975-1985) y Salif Keita (1973-74).

Los retratos le dieron una merecida fama, ya que sus obras son de una fidelidad asombrosa: encaja perfectamente en la pintura hiperrealista, hasta el más mínimo detalle respecto al original aparece reflejado con las certeras pinceladas de Vives. Realmente, sus obras rozan la perfección. Entre la infinitud de retratos cerámicos el propio Salvador Vives destacaba el que hizo para el Príncipe Felipe cuando era un niño (actual Rey Felipe VI) y que les fue entregado a los Reyes en su visita a Onda (1975). También retrató a las infantas, a ministros y a otras muchas personas de renombre. Un médico de Barcelona, el doctor Manuel Bastos Ausanz, le escribió una emocionada carta (1965) para felicitarlo y animarlo a que fuera a su casa para que viera en qué lugar preferente había expuesto los retratos cerámicos de su mujer y de su hija.

Salvador Vives pintó a lo largo de su vida muchísimos retratos y tuvo que rechazar encargos muchas veces porque no podía hacerlos, no le alcanzaba el tiempo, dada la minuciosidad con la que trabajaba. Como pintor realista que era, ofrece siempre una visión lo más fiel posible con el natural, sin nada más que perturbe el momento, siguiendo los cánones clásicos de fidelidad al original.

La producción cerámica valenciana es extraordinariamente fecunda en representaciones de rostros sobre formato cerámico, dando cumplimiento a una función social del retrato como signo de prestigio. Dado que todo el mundo quería tener un retrato cerámico pintado por Vives no podemos en estas líneas ni siquiera ofrecer una relación de los mismos.

En esta exposición hemos seleccionado algunas obras de este estilo que consideramos destacables (toda vez que son públicas y no particulares) como son el retrato Rey Juan Carlos I, pintado por encargo del Ayuntamiento de Onda y que presidió el Salón de Plenos; el retrato de Joaquín Piñón Reboll, presidente de la Unión Musical Santa Cecilia de Onda y gran impulsor de misma, y el del violinista Juan Alos, ambos propiedad de la Unión Musical de Onda.

Un conjunto de retratos que resulta realmente impresionante es el de los presidentes de la Caja Rural de l'Alcora, que presiden su Salón Noble en la vecina población del Alcatén. Podemos afirmar que, en algunos casos, superan al original fotográfico en realismo, que parece más técnica de fotocerámica (comparación que hemos repetido en más de una ocasión) que pintura cerámica a mano alzada sobre estarcido.

A partir de una fotografía¹³ al tamaño que deseaba plasmar el retrato, “pinchaba” el contorno principal de la imagen con un rosario de infinidad de puntitos diminutos. Una vez la foto pinchada, se coloca sobre la superficie del azulejo y mediante una bolsita con carboncillo se repasan todas las líneas que ofrecen los contornos, de modo que el carboncillo traspasa las pequeñas hendiduras y se deposita sobre el azulejo. Retirado el estarcido queda la silueta del

---

13 Ya Dasí utilizaba fotografías como modelos en sus retratos, como nos dice González Teruel, Mercedes; (El retrat pintat. Imatge i pintura ceràmica, Ed. Ajuntament de Xàtiva, 2017, p. 29).

dibujo sobre la lámina cerámica. A partir de este momento, el ceramista empieza a perfilar y dibujar el contorno para después continuar con los detalles. Mientras que pintar el contorno es relativamente sencillo y fácil sirviéndose de las guías de carboncillo, cuando se entra en el detalle es donde podemos apreciar el grado de maestría del autor. En este último aspecto, Salvador Vives Roca fue, si no el mejor, uno de los mejores¹⁴.

AZULEJOS EN RELIEVE

La utilización de ladrillos o placas cerámicas en relieve (con bustos, caras, animales y personas de cuerpo entero) ya aparecen en la Antigüedad: Egipto y Mesopotamia, son claros ejemplos. La influencia de su afición por los fósiles, la arqueología y la historia del arte en general llevaron a Salvador Vives a desarrollar un tipo de pintura cerámica en relieve muy característico. Tal vez a partir de las ilustraciones de tratados y manuales de arte, cuando no de los propios fósiles que, como aficionado, recogió a lo largo de su vida, sacó la inspiración.

Su producción en relieve cerámico la podemos agrupar en dos tipos: por una parte la ligada a los fósiles y las pinturas rupestres; por otra los bustos y las cabezas.

Sus reproducciones cerámicas de fósiles, de famosas escenas de arte rupestre, son verdaderas obras de arte en sí mismas, que imitan a la perfección cada rugosidad, hendidura o manchas de moho de las piedras. Sus relieves de la Antigüedad, egipcios, hititas o persas, con un fino y meticuloso trazado, resultan del todo sorprendentes e invitan a que los dedos toquen la superficie de la obra para comprobar con el sentido del tacto lo que la vista nos insinúa.

Una parte diferenciada y significativa de su obra corresponde a las reproducciones de bustos (*els caps*, o *bonys*, como le gustaba llamar a estas piezas al propio autor).

Un precedente que pudo conocer de primera mano son algunas obras de la EPC-Onda, como la placa cerámica en relieve con el retrato de rey Alfonso XIII, modelado por Pascual Santos, datada en 1930 y conservada en el Museo del Azulejo.

La técnica utilizada por Salvador Vives para la confección de estos retratos en relieve fue siempre un secreto que nunca quiso desvelar y, siempre que se le preguntaba, acababa resumiendo en que el secreto era la infinita paciencia. No vamos nosotros a desvelar tal secreto. No obstante, a partir del análisis de las obras y a partir de entrevistas con otros ceramistas¹⁵, hemos podido hacernos una idea aproximada, y solo aproximada, del procedimiento de ejecución de esta meticulosa técnica. En primer lugar hay que *pinchar*, al igual que en los retratos, el contorno

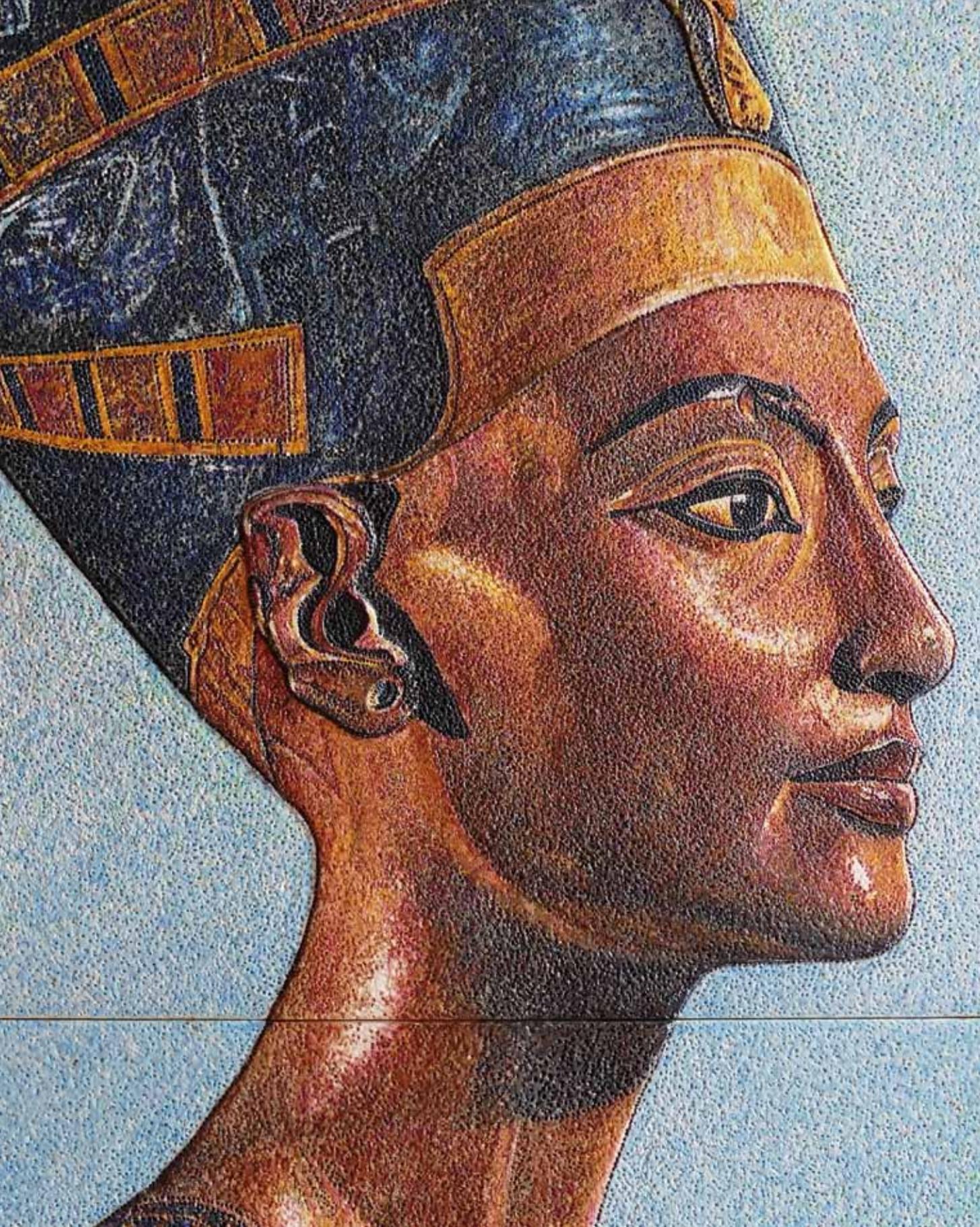
¹⁴ En esta faceta podemos decir que Salvador Vives Roca estuvo a la altura de los grandes ceramistas valencianos: Francisco Dasí Ortega (Valencia, 1833 -1892); Gregorio Muñoz Dueñas (Málaga 18?- 1930); Mariano Cruz (Quart de Poblet, 1895-1954); Arturo Almar Alio (1er terç s.XX-València, 1938); Hidalgo Bare; Teófilo García de la Rosa (Valencia, 1862-1947); Ismael Blat Monzó (Valencia, 1901-1976); Antonio Bosch Hernández (1901-1979); Ismael Mundina (Onda, 1877-1965); Rafael Guallart Carpi (Castellón, 1895-1975), Alberto Guallart Ramos (Castellón, 1936-), Rafael Guallart Ramos (Onda, 1928-), Ferran Guallart Ramos (Onda, 1938-); José Cotanda Aguilera (L'Alcora, 1903-1986), Vicente Gallén (L'Alcora, 1936-).

¹⁵ Agradezco al ceramista Francisco García Gisbert, gran admirador de S. Vives, sus comentarios al respecto.

de los detalles principales del dibujo o la fotografía. Sobre la pieza cerámica plana industrial se aplica la cubierta blanca y opaca, posteriormente se coloca el estarcido y se marca de silueta la figura y los elementos principales del interior, como nariz, cejas, orejas... Una vez delimitado el contorno se va resaltando con aplicaciones sucesivas de esmalte blanco, no de forma uniforme, sino en atención a los deseos del autor y en los detalles que quiere resaltar. Posteriormente se pinta la figura con los diversos óxidos cerámicos que le confieren los colores, las tonalidades y los contrastes deseados. A partir de este momento, con un fino punzón, se va pinchando la totalidad de la superficie al objeto de transmitir el aspecto deseado de pátina histórica que sólo los siglos pueden dar.

BIBLIOGRAFÍA

- Castañ Reboll, J. (1987): *Breve historia del Calvario de Onda con extracto histórico del Viacrucis en general*, Ed. Patronato del Calvario de Onda, Onda, 1987.
- Estall Poles, V.J.(1997): *La industria cerámica en Onda. Las fábricas, 1778-19997*. Ed. Ajuntament d'Onda
- (1999b):*La devoció en taulell. Les capelles devocionals de taulells d'Onda*, en Guía de Onda 1999, Ed. ECA - Ajuntament d'Onda,1999.
- (2010): *Vicent Aguilera Ortells (1946-2006). Pintor de cerámica*, Colección Els Nostres Ceramistes, nº 1, Edita Fundació Museu del Taulell, Onda, 2010.
- (2017): *Joaquín Puchal Ribes (Onda,1941-2015). Excelencia Cerámica*, Colección Els Nostres Ceramistes, nº 5, Edita Museu del Taulell “Manolo Safont”, Ajuntament d'Onda, 2017.
- Ferreres Nos, J. (2000): *El Escultor B. Folía*. Editorial Antinea, Vinaròs (Castelló).
- (2003) Catàleg de l'exposició “L'escultor B. Folía. Exposició homenatge a Onda”. Casa de la Cultura. Ed. Ajuntament d'Onda. Corresponden a las piezas nº 14 y 15 de la exposición.
- Gascó Sidro, Antonio (2006): *Pintores de Castellón. Del Neoclasicismo al Arte Contemporáneo*. Editorial Prensa Valenciana, S. A.
- González Teruel, M. (2017): *El retrat pintat. Imatge i pintura ceràmica*, Ed. Ajuntament de Xàtiva,
- Pérez Camps, J (2009): Mariano Cruz (1895-1854): *El oficio de pintar cerámica*, en Catálogo de la IX Bienal Internacional de Cerámica . Manises.
- Sanchez Adell, J (1982): *Guía de la artesanía en Castellón*, Ed. Ministerio de Industria y Energía y Conselleria d'Economia, Indústria i Comerç, pp 75-76.

SALVADOR VIVES ROCA

(ONDA, 1924-2010)

L'ART en Ceràmica

CATÀLEG D'OBRES CATÁLOGO DE OBRAS

Llapis

62 x 45,4 cm

"Jove i cigne"

Inspirat en obra ceràmica de l'escultor Folia

Realitzada entre 1942-45

Propietat de A. Vives

*Llapis
62 x 45,5 cm
"La Dansa"*

*Inspirat en obra ceràmica de l'escultor Folia
Realitzada entre 1942-45
Propietat de A. Vives*

Llapis
45,5 x 60,50 cm
"Jove amb colom"
Inspirat en obra ceràmica de l'escultor Folia
Realitzada entre 1942-45
Propietat de A. Vives

Llapis

59 x 41 cm

Retrato de Antonia Morro Mora

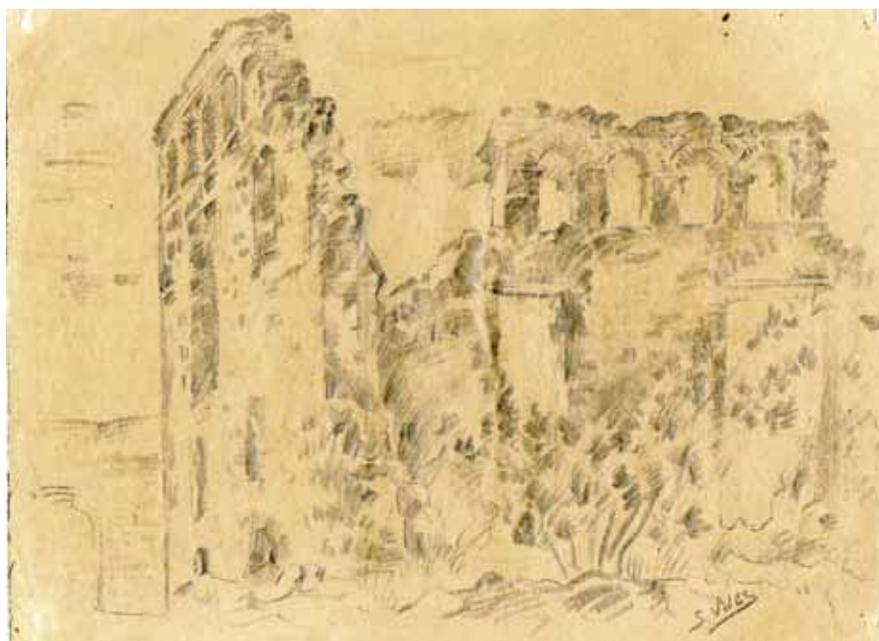
esposa de S. Vives

1950

Propietat de A. Vives

Llapis
23 x 17 cm
S/T
Propietat de A. Vives

Llapis

23 x 17 cm

S/T

Propietat de A. Vives

Llapis
23 x 17 cm
S/T
Propietat de A. Vives

Llapis
23 x 17 cm
S/T
Propietat de A. Vives

Llapis
23 x 17 cm
S/T
Propietat de A. Vives

Aquarel·la

32,4 x 24,2 cm

“Naturalesa morta amb faisà” de C. Monet (1869)

Propietat de A. Vives

Aquarel·la
32,7 x 26 cm
"Wild Poppies" de C.Monet (1873)
Propietat de A. Vives

Aquarel·la

40,4 x 31,7 cm

“Tres Ballarines en un exercici” de E. Degas (1880)

Propietat de A. Vives

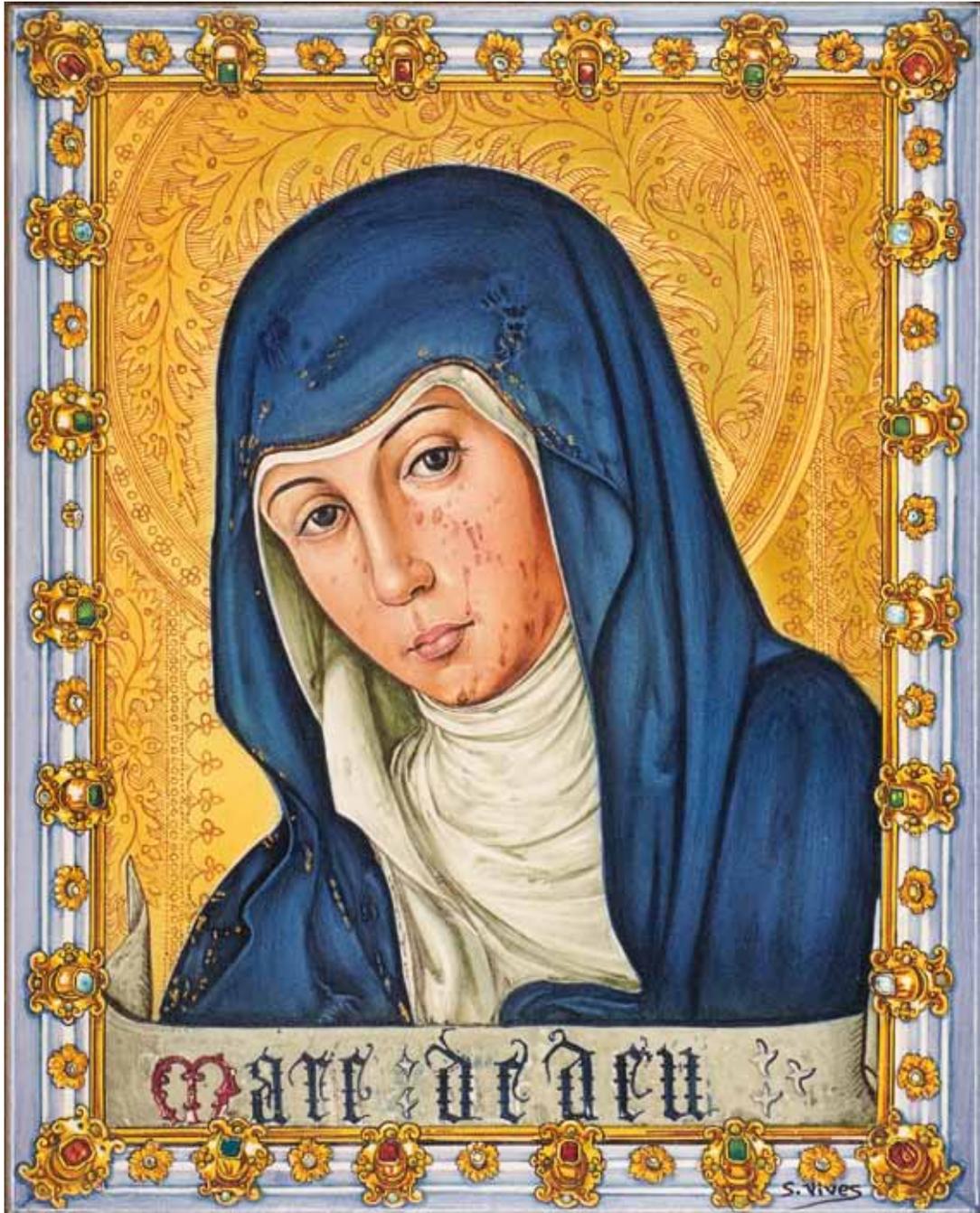
*Plafó de taulells devocional
45 x 60 cm
"El Salvador"
Propietat de L'Ajuntament d'Onda*

*Plafó de taulells devocional
100 x 80 cm
"Verge del Carmen"
Propietat de J. Peris Fornas*

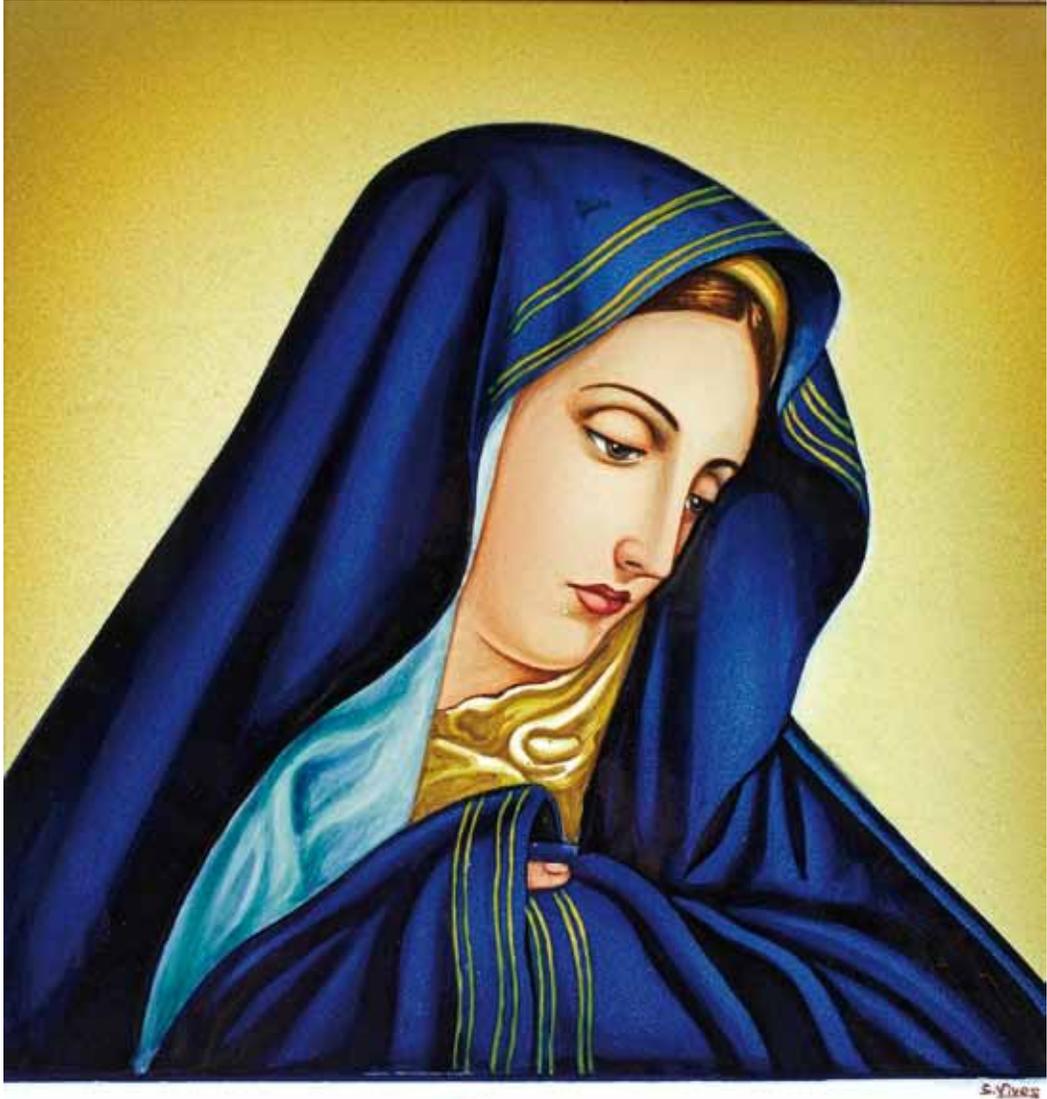
*Plafó de taulells devocional
75 x 90 cm
"Santa Cecilia"
Propietat de l'Unió Musical Santa Cecilia d'Onda*

Taulell devocional

33 x 26 cm

*"Mare de Deu del miracle". Patrona de Cocentaina
Propietat de Fco. García Gisbert*

AVE MARIA

Taulell devocional
25 x 20 cm
"Ave Maria"
Propietat de Ramón Gimeno

Plafó de taulells devocional

420 x 360 cm

"Baptisme de Jesús per Sant Joan Baptista" de D. Tintoretto (1585)

Església de Sant Martí, Carme (Barcelona)

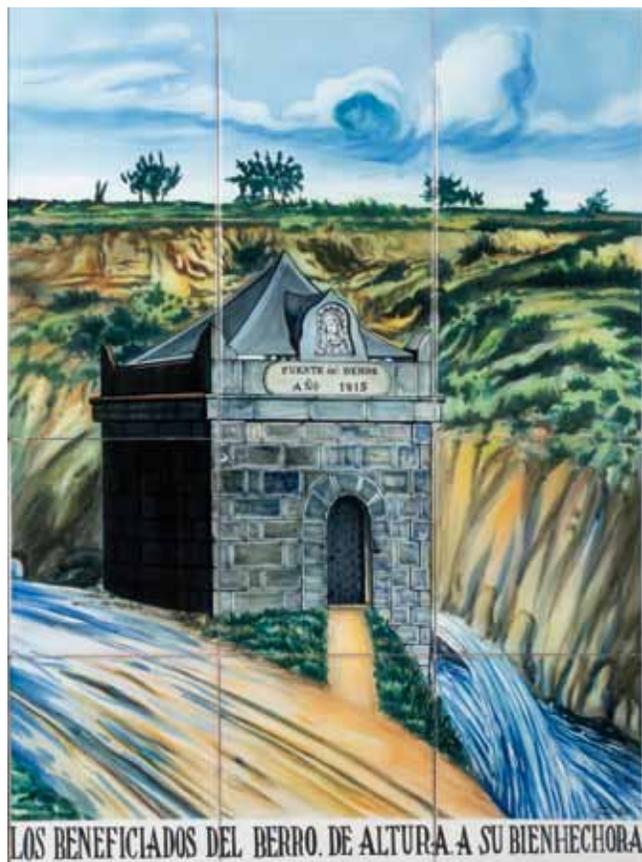
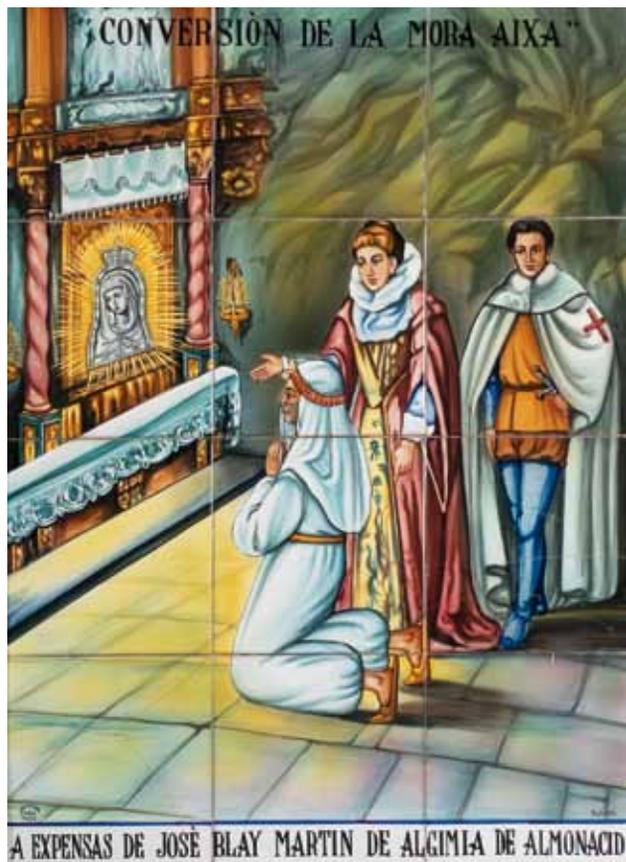
*Plafó de taulells devocional
120 x 90 cm, 24 taulells de 20 x 20 cm, 6 taulells de 20 x 10 cm*

*“El Cáliz Flotante” Les Alcubles
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)*

*Plafó de taulells devocional
140 x 100 cm, 35 taulells de 20 x 20 cm*

*“Entrega del bastón de mando” en 1955 la Verge va ser nomenada Alcaldessa perpètua d'Altura
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)*

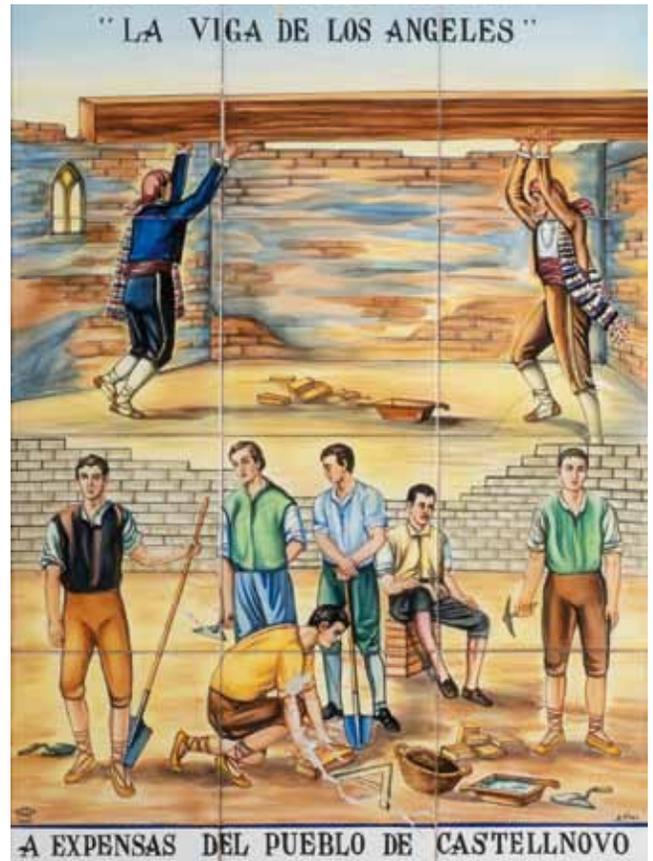

Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 12 taulells de 20 x 20 cm
"Conversión de la mora Aixa"
Algímia de Almonacid
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

Plafó de taulells devocional
80 x 40 cm, 12 taulells de 20 x 20 cm
"Fuente del Berro". Año 1915 Altura
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

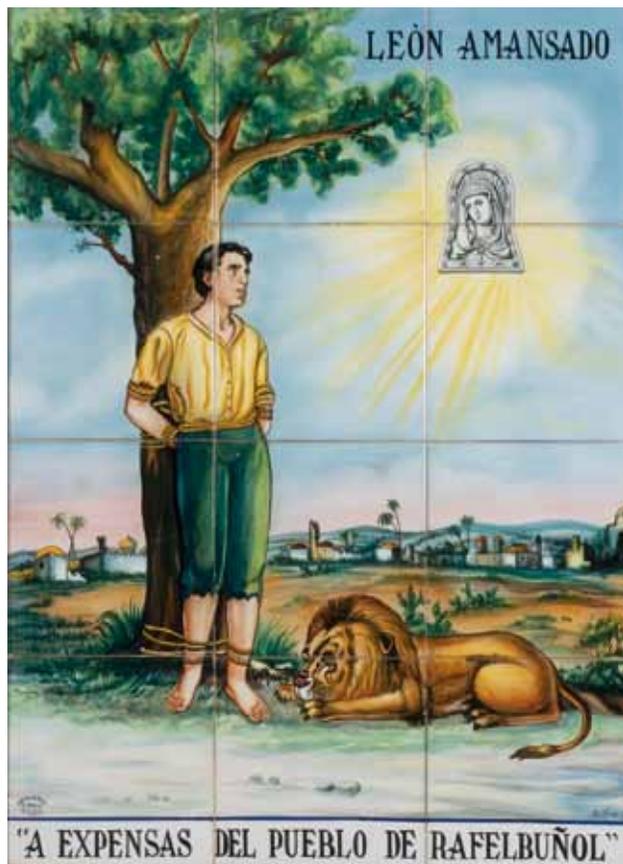
Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 12 taulells de 20 x 20 cm
"Entrega de Fray Bonifacio al pastor" Altura
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 12 taulells de 20 x 20 cm
"La viga los angeles" Castellnovo
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

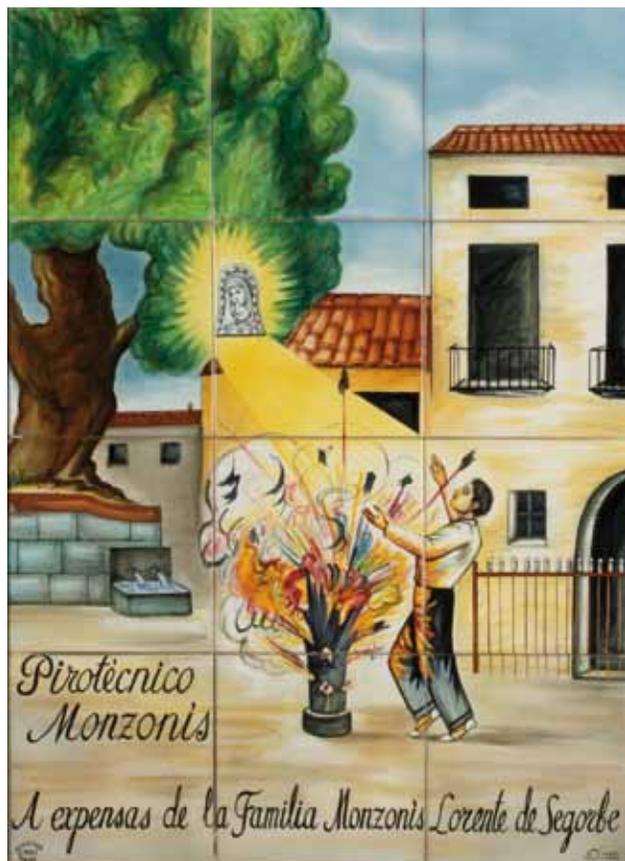
Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 12 taulells de 20 x 20 cm
"Curación del leproso Moserrate" Xèrica
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 12 taulells de 20 x 20 cm
"León amansado" Rafelbunyol
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

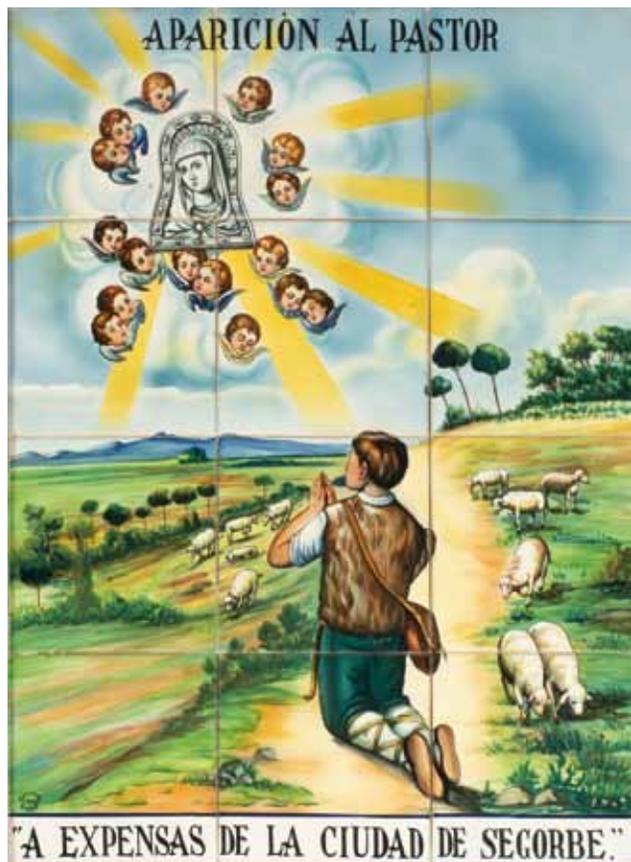
*Plafó de taulells devocional
40 x 30 cm, 8 taulells 20 x 10 cm
"Visión profética" Pares Carmelites
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)*

Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 12 taulells de 20 x 20 cm
"Pitotécnico Monzonis" Segorb
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

Plafó de taulells devocional
100 x 80 cm, 20 taulells 20 x 20 cm
"D. Bonifacio Ferrer" Segorb
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

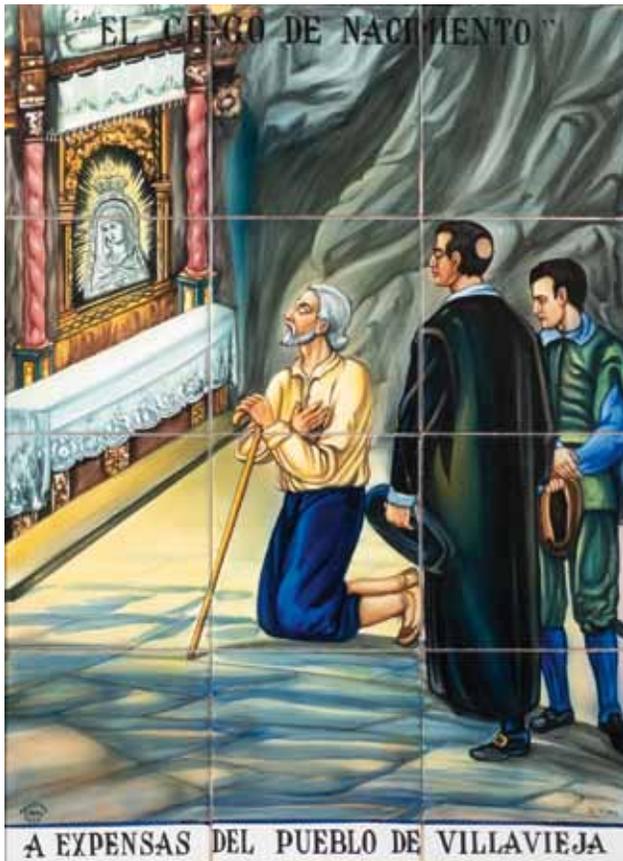
*Plafó de taulells devocional
100 x 80 cm, 20 taulells de 20 x 20 cm
"Aparición al pastor" Sogorb
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)*

*Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 20 taulells 20 x 20 cm
"Pata del caballo" Suera
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)*

Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 20 taulells de 20 x 20 cm
"Pastor resucitado" Teresa
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 20 taulells de 20 x 20 cm
"Éxtasis del Beato Nicolás Factor" València
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

Plafó de taulells devocional
80 x 60 cm, 20 taulells de 20 x 20 cm
"El ciego de nacimiento" La Villavella
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

Plafó de taulells
80 x 60 cm, 20 taulells de 20 x 20 cm
"En su cesta aprisionada" Viver
Santuari de la Cova Santa, Altura (Castelló)

Taulell

28,5 x 20,5 cm

"Bodegó del meló" de Tomás López Enguidanos (1775-1814)

Propietat de J. Peris Fornas

Taullell
28,5 x 20,5 cm
“Bodegó amb besucs” de Luis Egidio Meléndez (1772)
Propietat de J. Peris Fornas

Tauler

28,5 x 20,5 cm

“Bodegó amb perdius” de Luis Egidio Meléndez (Últim terç s XVIII)

Propietat de J. Peris Fornas

Taullell

28,5 x 20,5 cm

"Bodegó amb llebre, meló d'Alger i llimó" de José López Enguidanos (1760-1812)

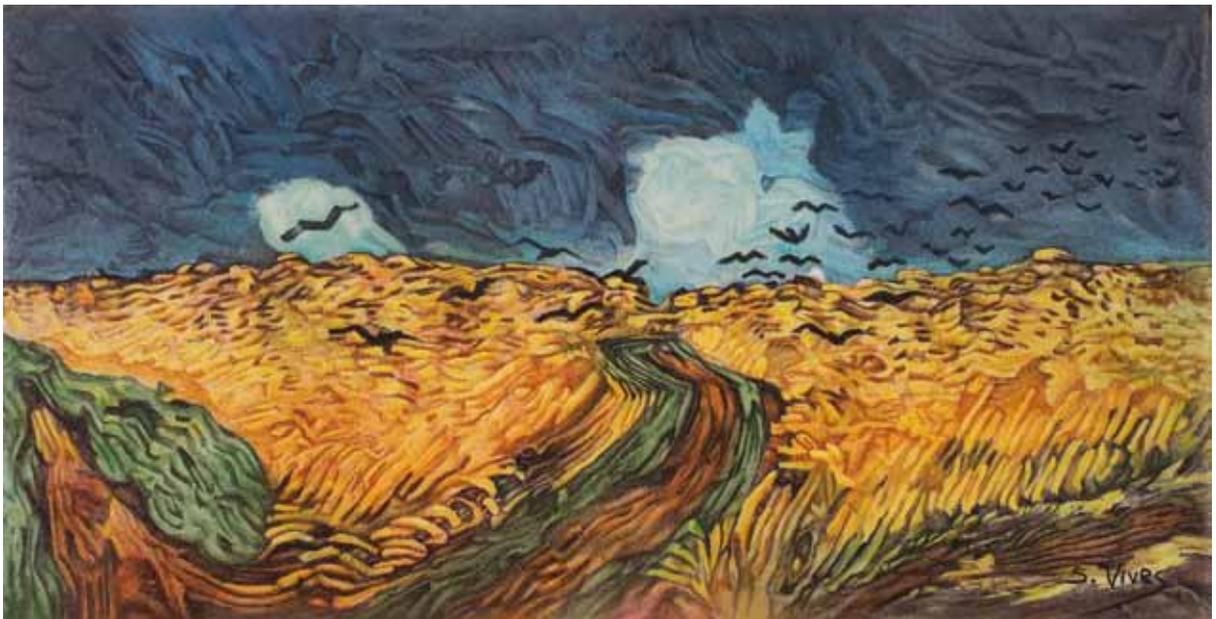
Propietat de J. Peris Fornas

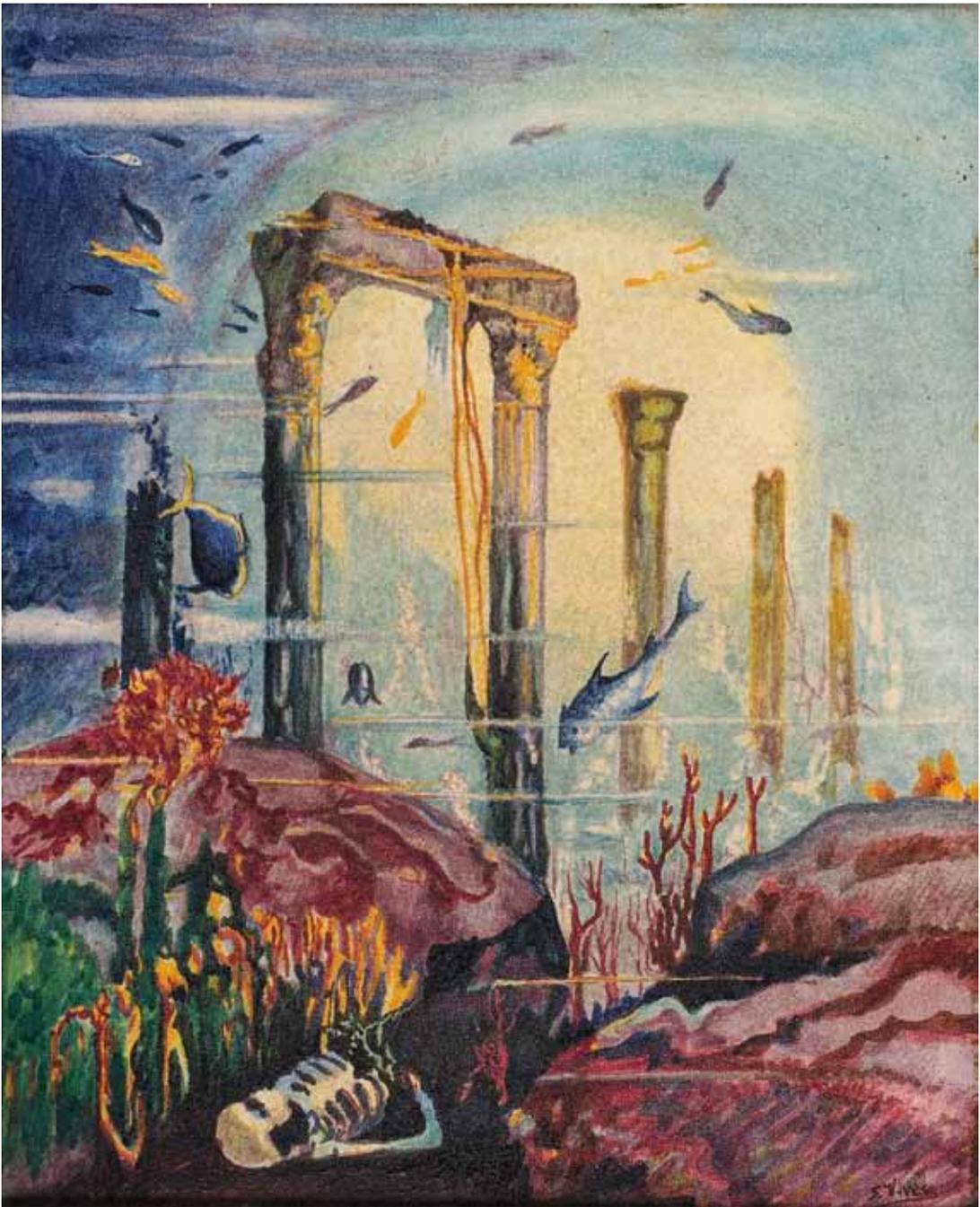
Taulerl
28,5 x 20,5 cm
"Gossos de caça"
Propietat de J. Peris Fornas

Taulerell
33 x 17 cm
"Camp de cel blau" de V. Van Gogh (1890)
Propietat de A. Vives

Taulell
33 x 17 cm
“El camp de blat amb corbs” de V. Van Gogh (1890)
Propietat de A. Vives

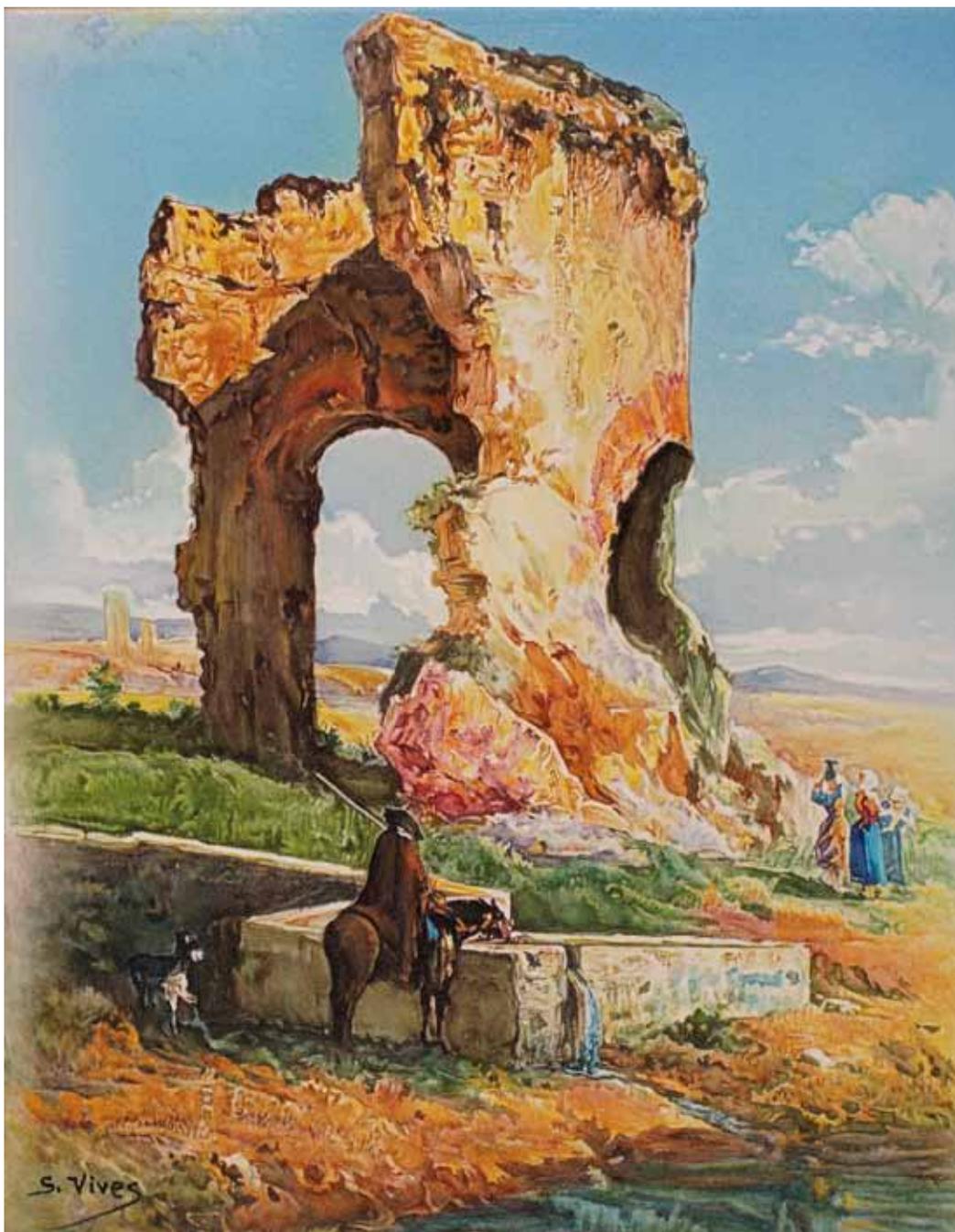

Taulell

24 x 19 cm

Tal vegada inspirat en J. Segrelles

Propietat de A. Vives

Taulell

33 x 26 cm

"Ruïnes romanes" de Mariano Fortuny (1865)

Propietat de A. Vives

Taulell

24 x 19 cm

“Aparició de Sant Jordi” acuarela de J. Segrelles (1950)

Propietat de A. Vives

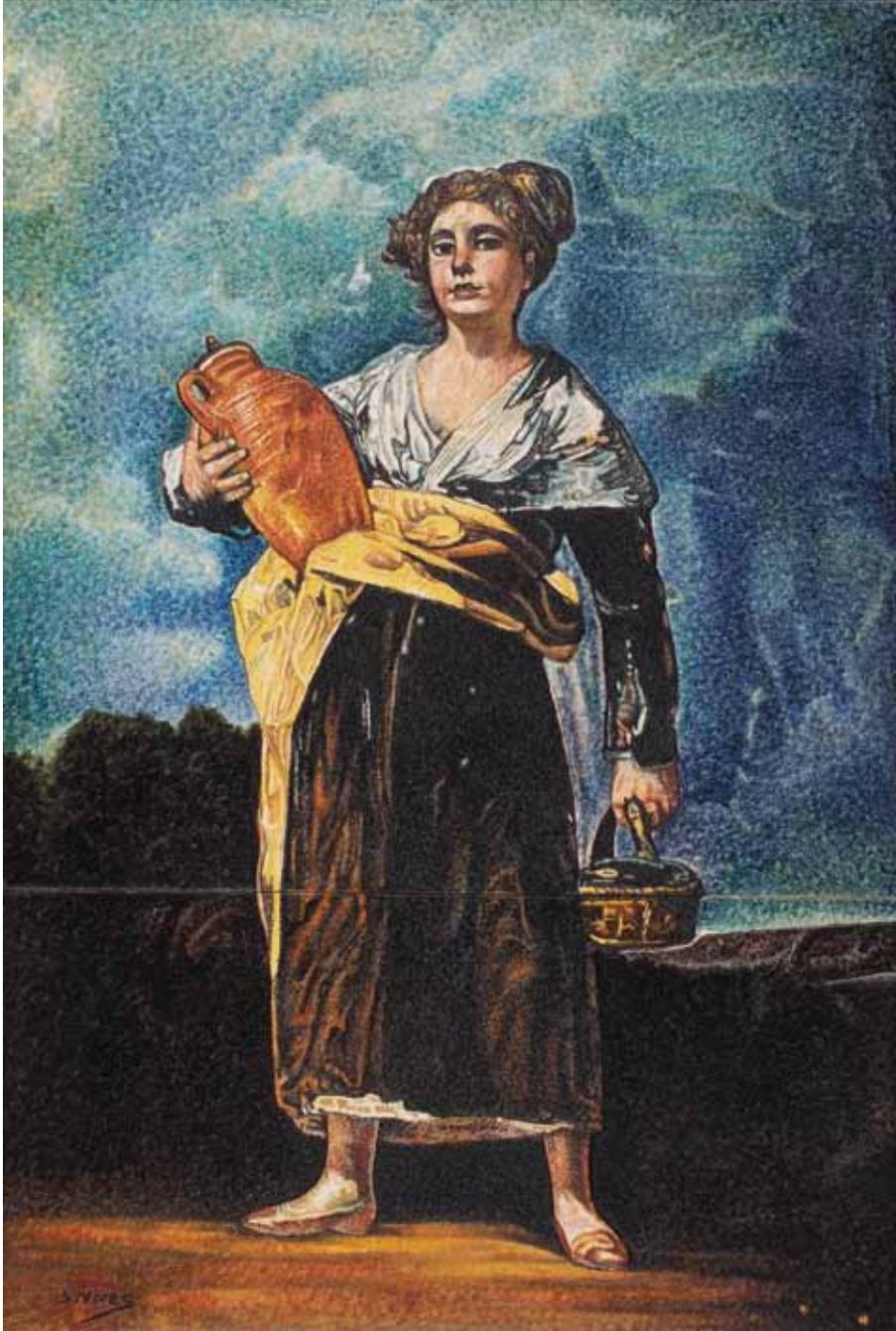

Taulell

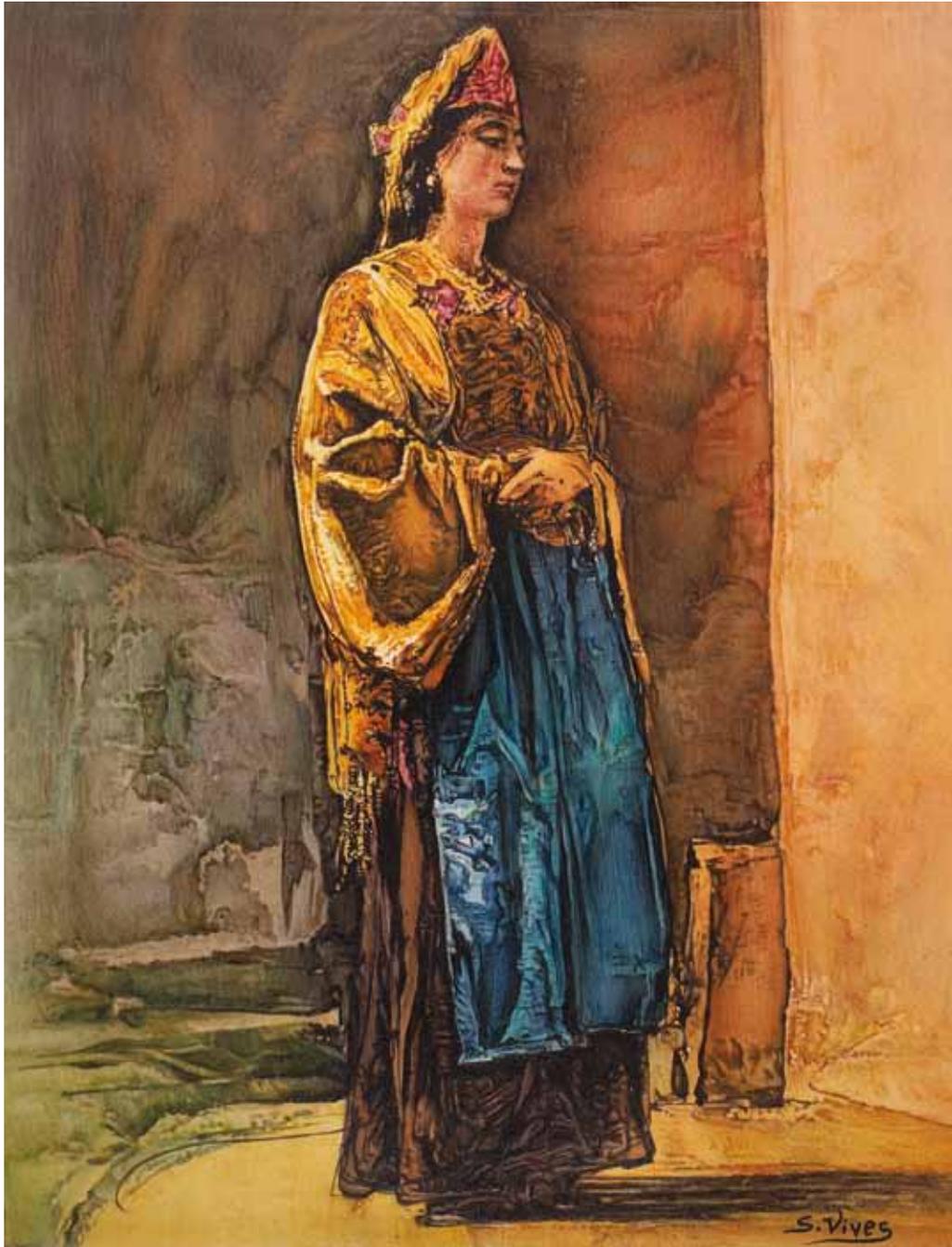
33 x 26 cm

"El mes de novembre" de Joachim von Sandart (1643)

Propietat de A. Vives

Taulell relleu
50 x 33 cm
Inspirat en "La Aguadora" de Francisco de Goya (1808-12)
Propietat de A. Vives

Taulell

33 x 26 cm

Inspirat en "Vilatana italiana" de Mariano Fortuny (1886-1887)

Propietat de A. Vives

Taulerl
33 x 26 cm
"Niccolina" de Mariano Fortuny
Propietat de A. Vives

Taulell

33 x 26 cm

"El Condesito" de Mariano Fortuny (1861)

Propietat de A. Vives

Tauzell
33 x 26 cm
"Xica" de Mariano Fortuny
Propietat de A. Vives

Taulell
26x33 cm

"Idil·li" de Mariano Fortuny (1868)
Propietat de A. Vives

Taulell
33 x 26 cm
"Calabrés" de Mariano Fortuny (1868)
Propietat de A. Vives

Tauler

33 x 26 cm

"La dama del ventall" de G. Puig Roda

Propietat de A. Vives

Taullell

32 x 26 cm

"Tipus del maestrazgo" de G. Puig Roda

Propietat de Fco. García Gisbert

Taulell

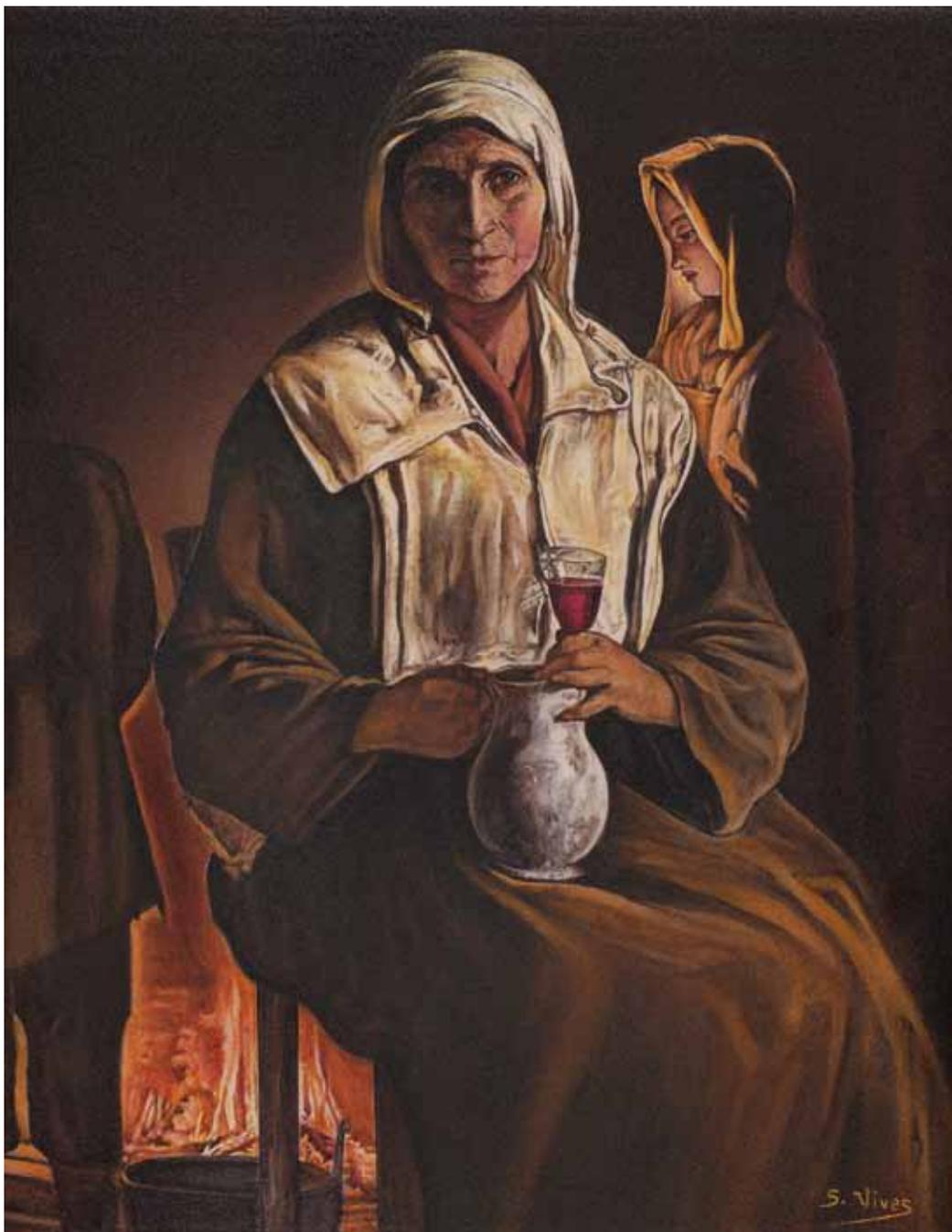
33 x 26 cm

"Els xicotets músics" de Frans Hals

Propietat de A. Vives

Taulell
33 x 29 cm
"La Gitana" de Frans Hals
Propietat de A. Vives

Taulell
26 x 33 cm

Detall de "Familia de camperols en un interior" de Louis le Nain (1642)

Propietat de Fco. García Gisbert

Tauzell

33 x 26 cm

Detall de "El venedor de Tapissos" de Mariano Fortuny (1870)

Propietat de A. Vives

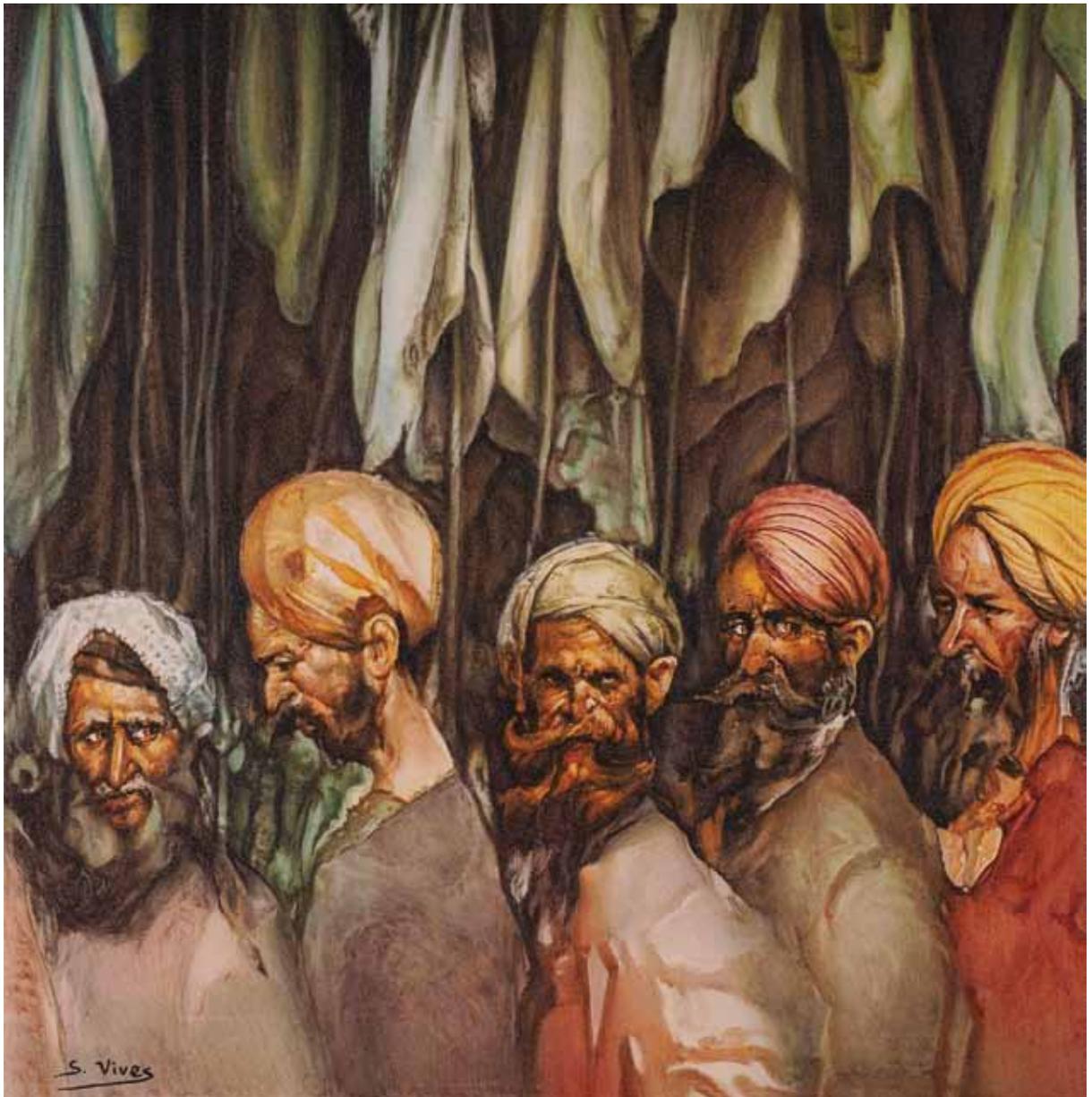

Taulell

30 x 33 cm

Detall central "Moros corrent la pólvora" de Eugenio Lucas o Francisco Lameyer (1870)

Propietat de A. Vives

Taulell
34 x 34 cm
"Ali Babá i els quaranta lladres" de J. Segrelles
Propietat de A. Vives

Taulell

32 x 26 cm

"Moros orant" de G. Puig Roda (1892-94)

Propietat de A. Vives

Taulell
33 x 26 cm

"La venda de l'esclava" de G. Puig Roda (1892-94)
Propietat de A. Vives

Taulell

33 x 33 cm

"Detall de Marroquins" de Mariano Fortuny (1872-1874)

Propietat de A. Vives

Taulell

33 x 26 cm

"Moro amb taronges" de J. Sorolla (1885-1886)

Propietat de A. Vives

Taulell
33 x 26 cm
"Escena moruna"
Propietat de A. Vives

Taulell

33 x 26 cm

"Xeic àrab amb espingarda" de G. Puig Roda (1900)

Propietat de A. Vives

Taulell

32 x 26 cm

Detall de "L'expulsió dels moriscs" de G. Puig Roda (1894)

Propietat de A. Vives

Taulell
33 x 26 cm
"Cap d'àrab" de G. Puig Roda (1892-94)
Propietat de A. Vives

Taulell

31,5 x 26 cm

Retrat de Juan Alós

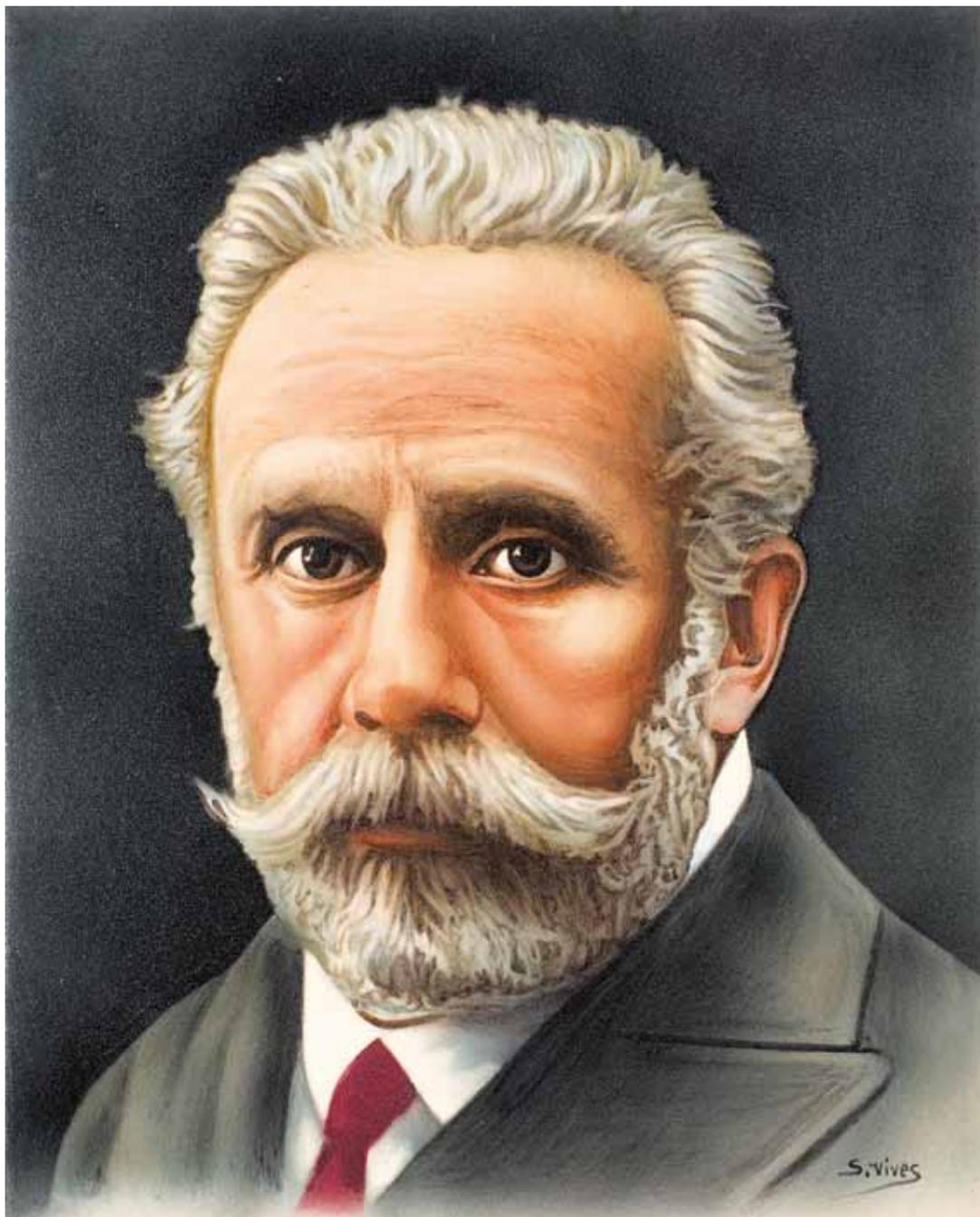
Propietat de l'Unió Musical Santa Cecília d'Onda

Taulell

32 x 25 cm

*Retrat de Joaquín Piñón Reboll
Unión Musical "Santa Cecilia" Onda*

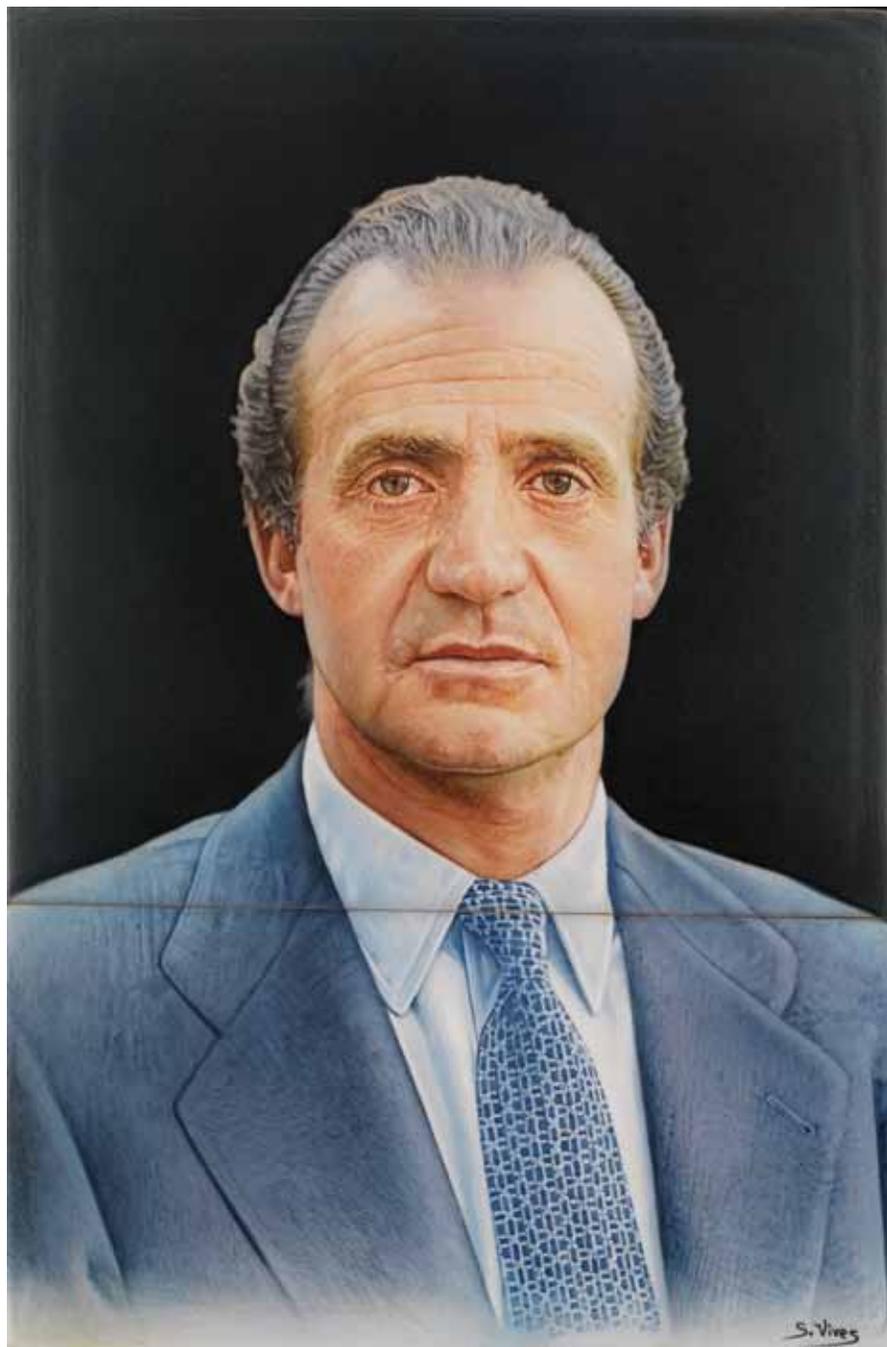

Taulell

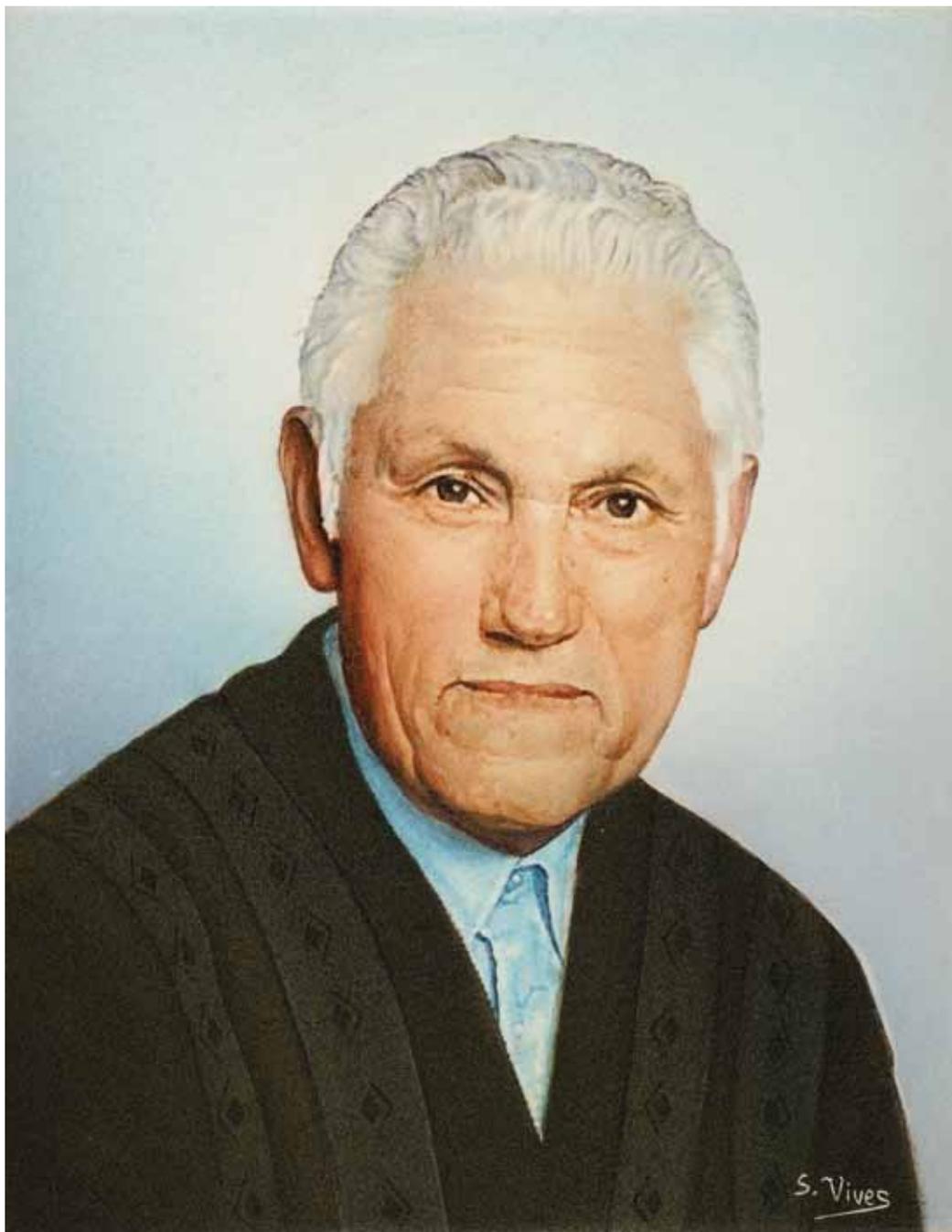
33 x 27 cm

Retrat de Pablo Iglesias

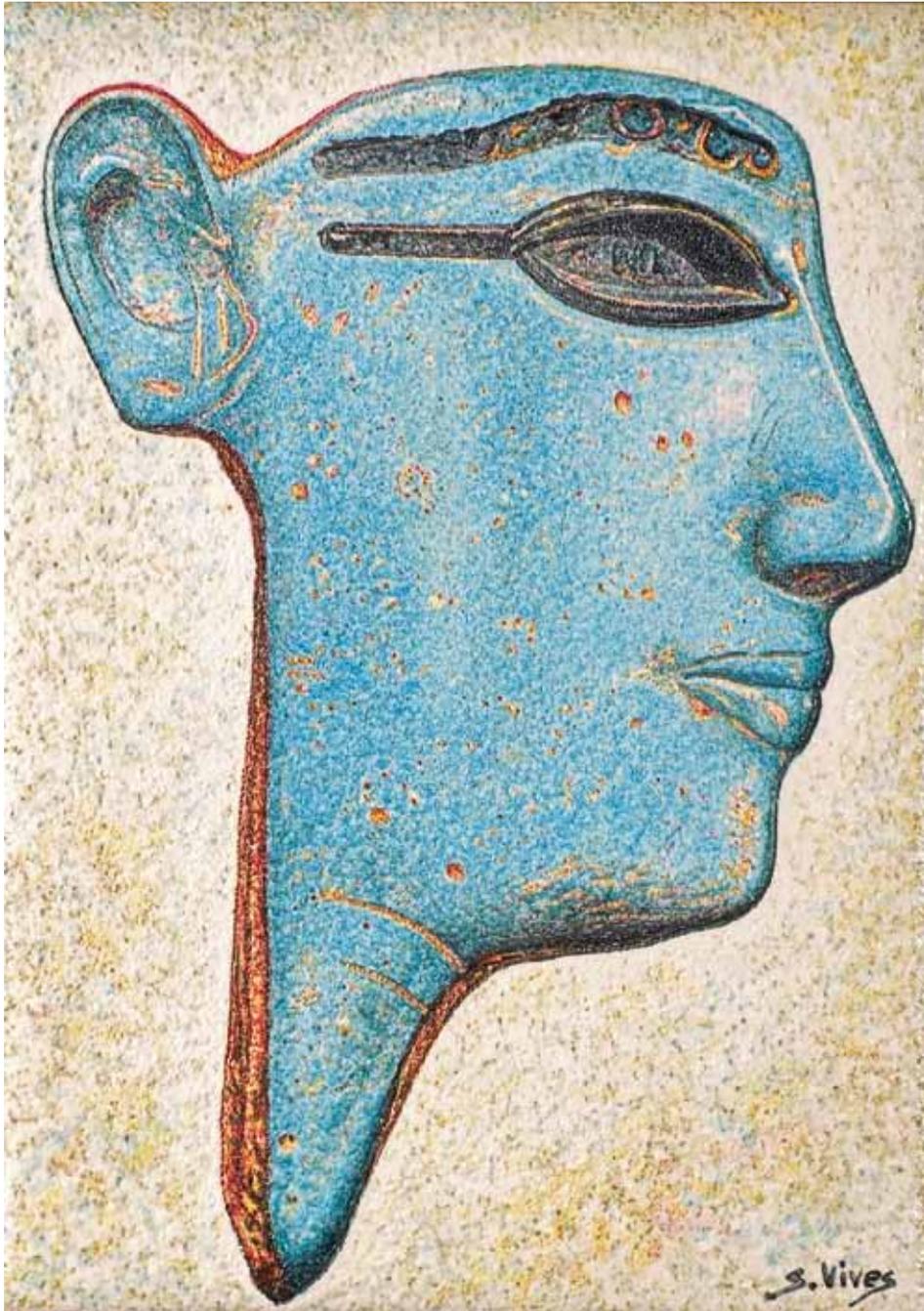
Propietat de A. Vives

*Plafó de taulells
49,8 x 33,2 cm
Retrat de Juan Carlos I
Propietat de l'Ajuntament d'Onda*

Taulell
33 x 26 cm
Autorretrat
Propietat de A. Vives

*Taulell amb relleu
11,20 x 14 cm
"Rostre egipci"
Propietat de A. Vives*

Taulell amb relleu

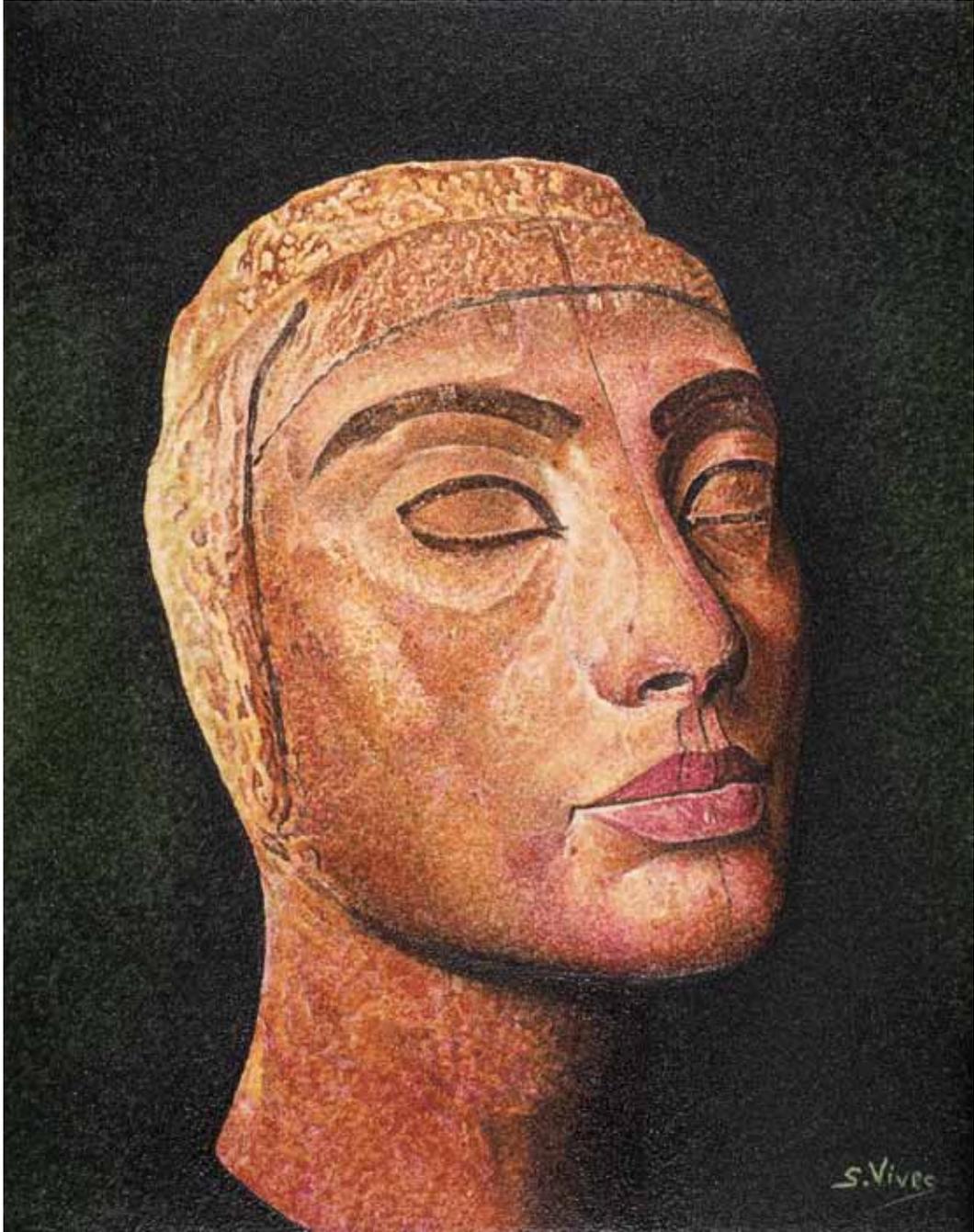
24 x 33,2 cm

"Baix relleu del arpista cec", fris de la tomba de Pa-Aton-Em-Heb

Propietat de J. Peris Fornas

Taulell amb relleu
33,2 x 29 cm
"Detall de relleu tomba de Ramose" Din. XVIII
Propietat de J. Peris Fornas

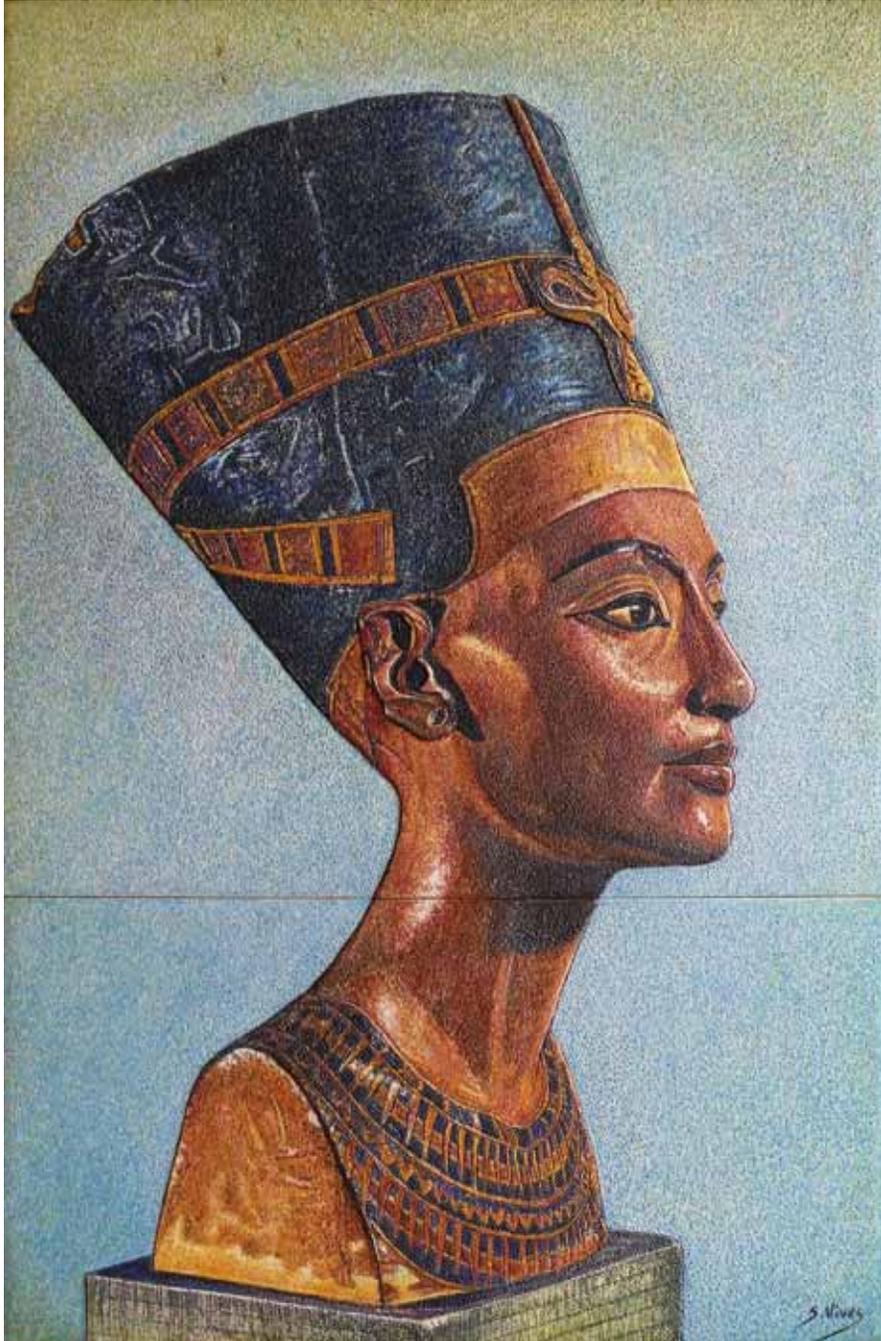

Taulell amb relleu

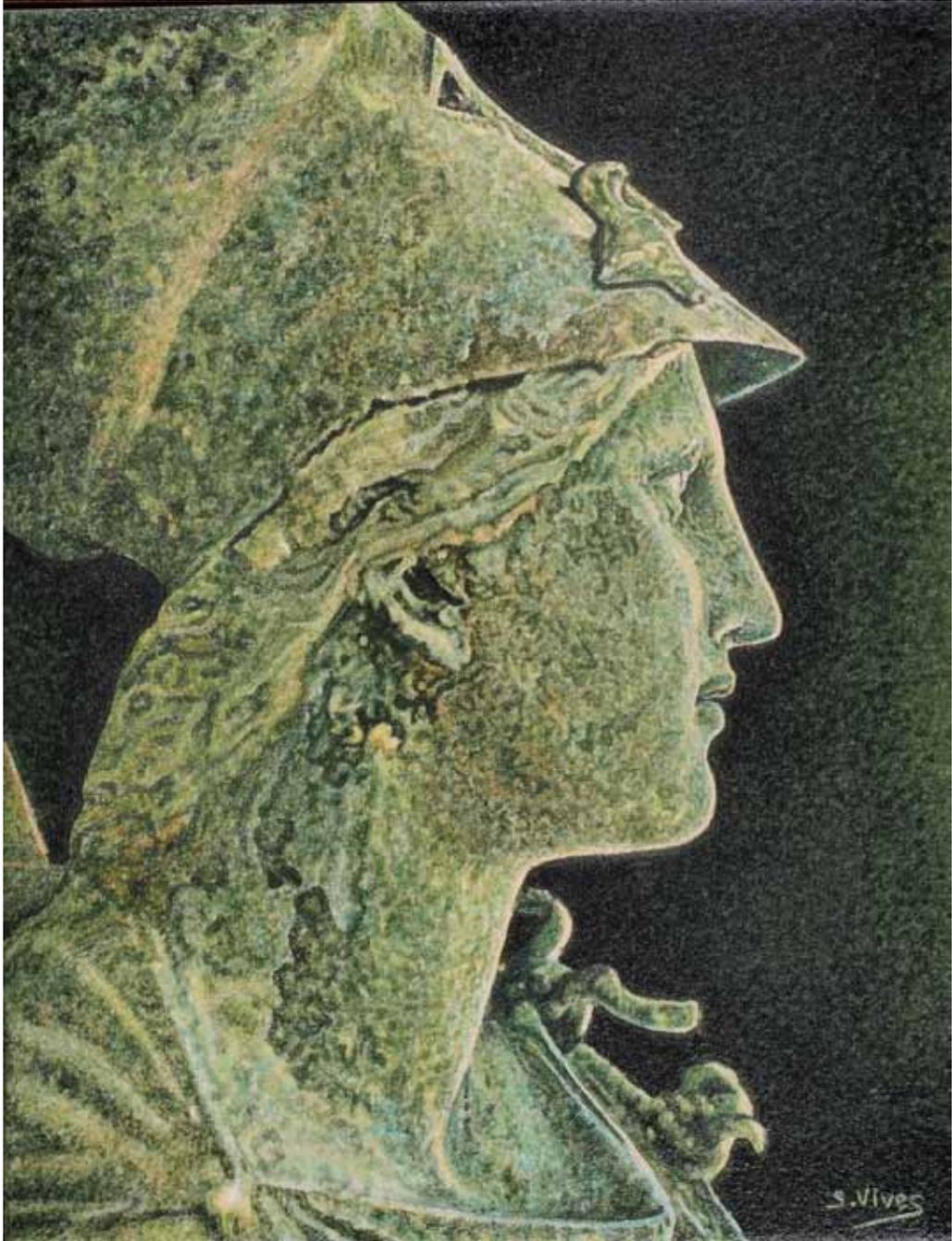
33 x 26 cm

"Cap incomplet de la Reina Nefertiti", Tell el-Amarna

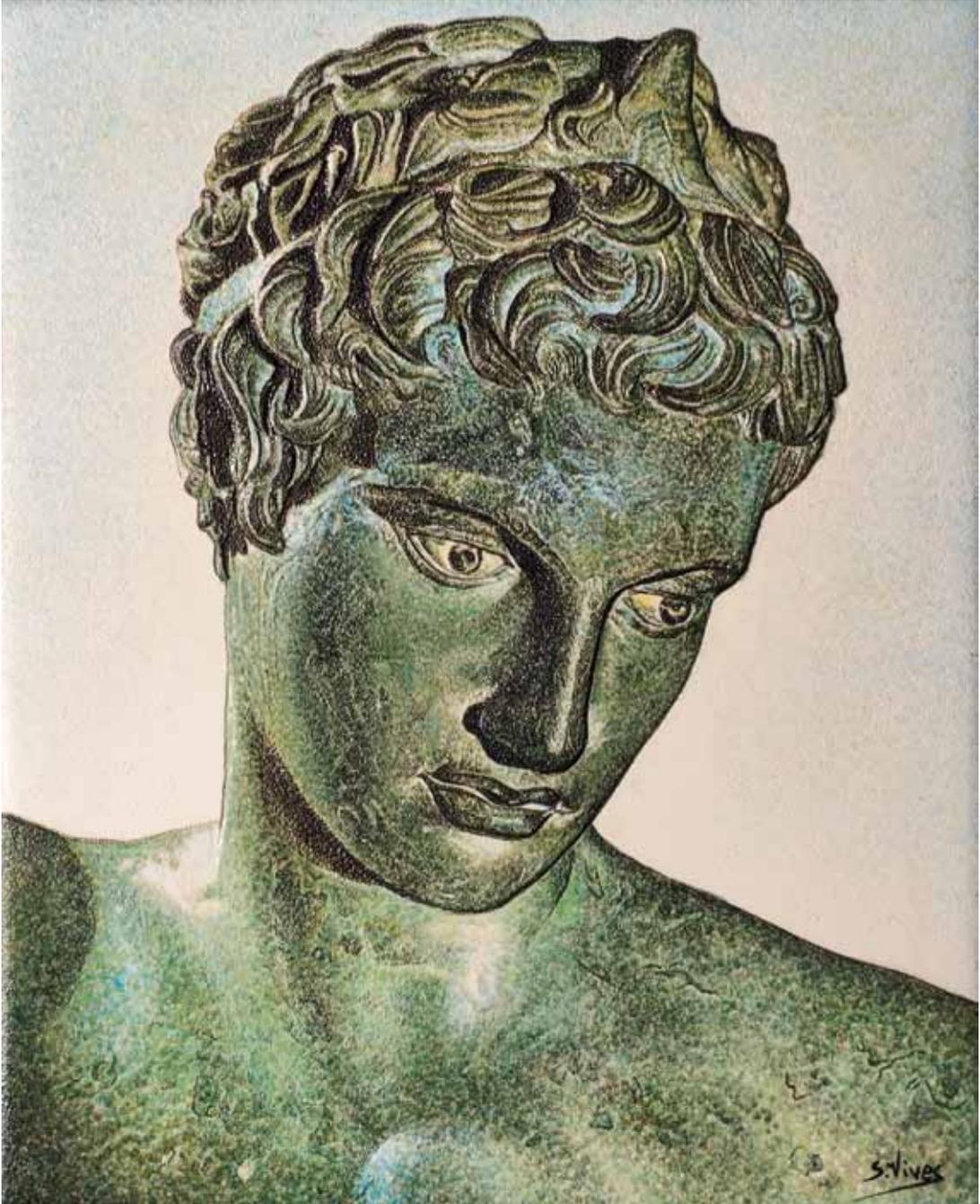
Propietat de A. Vives

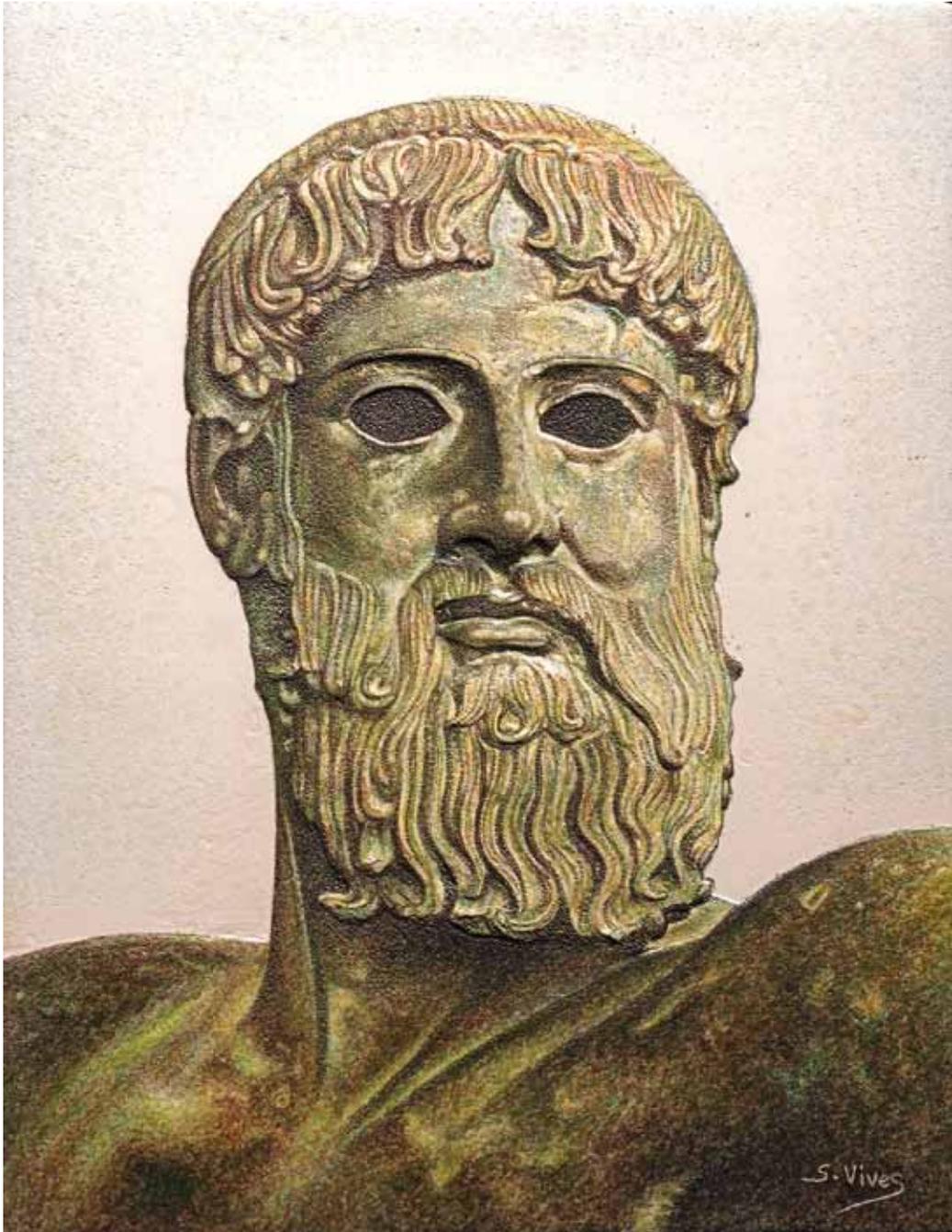
*Plafó de taulells amb relleu
49,8 x 33,2 cm
"Cap de la Reina Nefertiti"
Propietat de A. Vives*

*Taulell amb relleu
33 x 26 cm
"Atenea Verge"
Propietat de A. Vives*

Taulell amb relleu
33 x 26 cm
"Efebo de marató"
Propietat de A. Vives

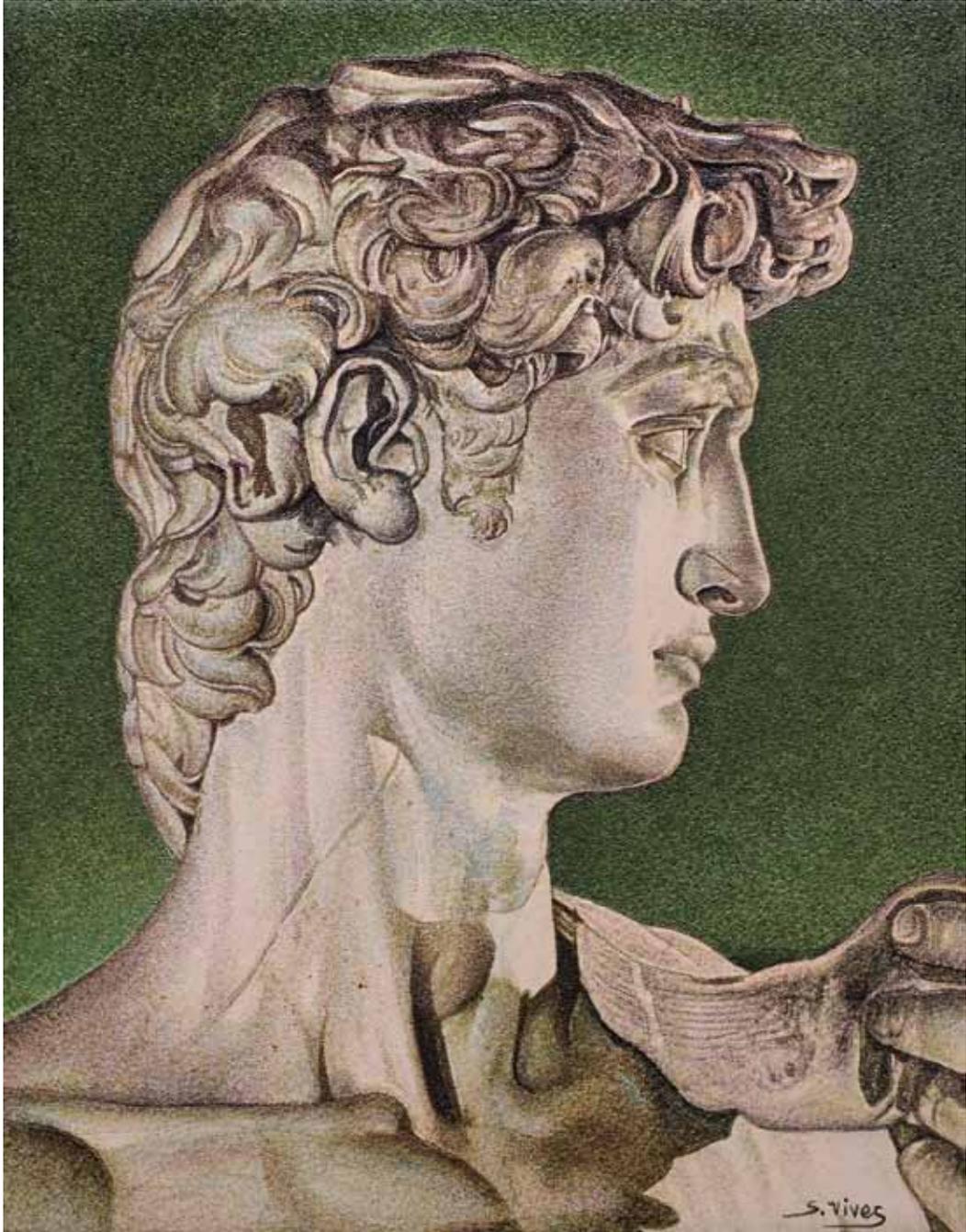

Taulell amb relleu

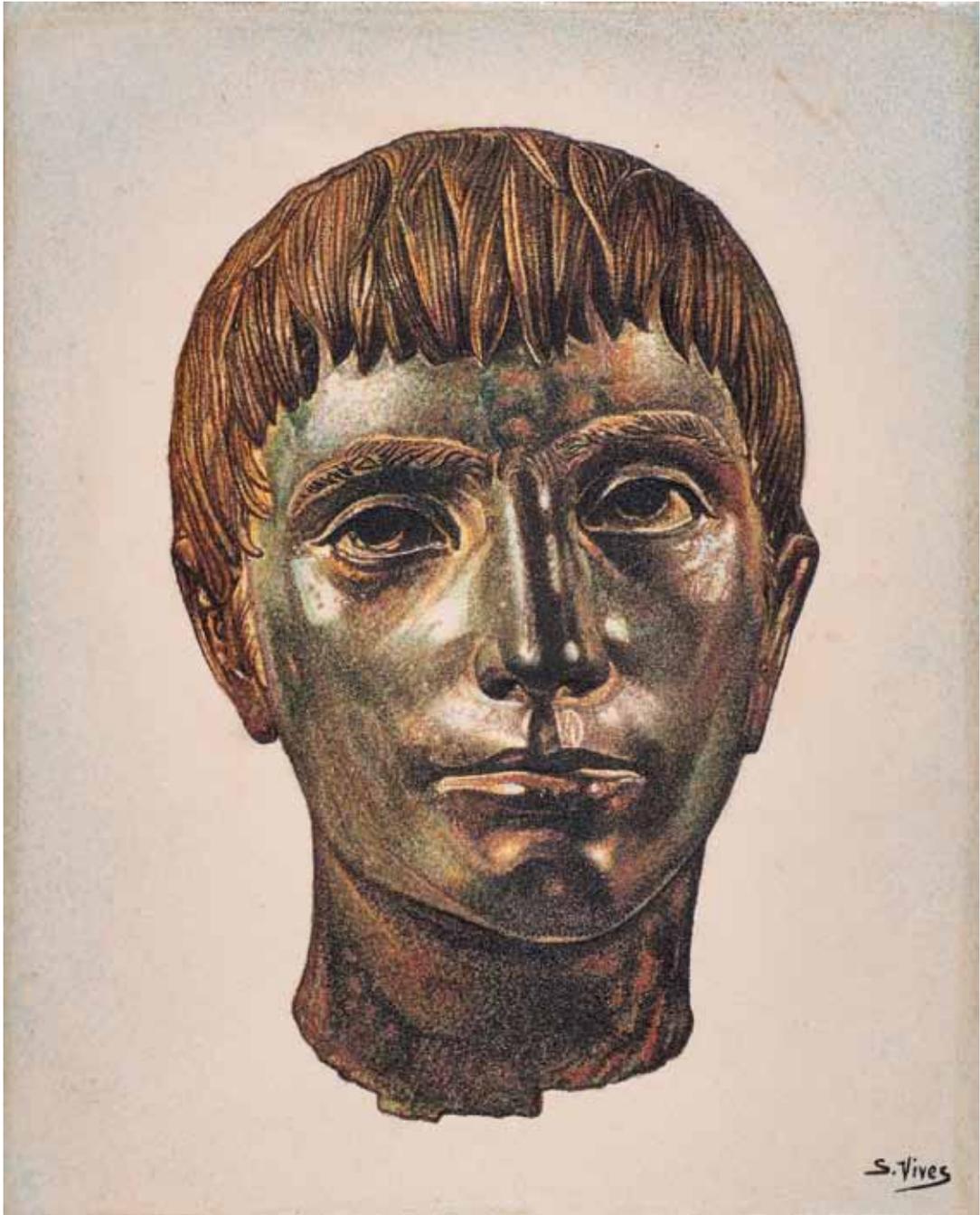
33 x 26 cm

"Zeus"

Propietat de A. Vives

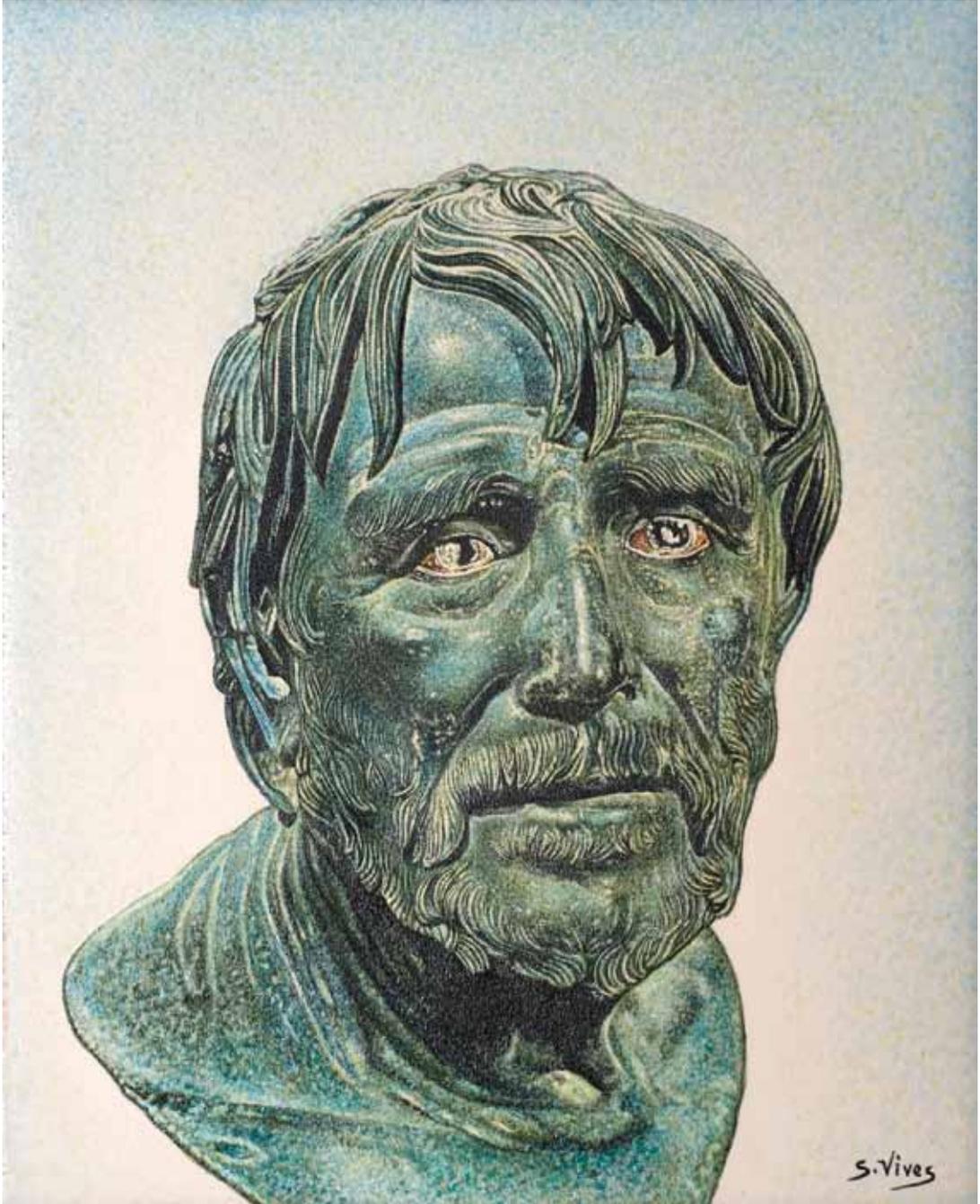
Taulell amb relleu
33 x 26 cm
"David" de Miguel Ángel
Propietat de A. Vives

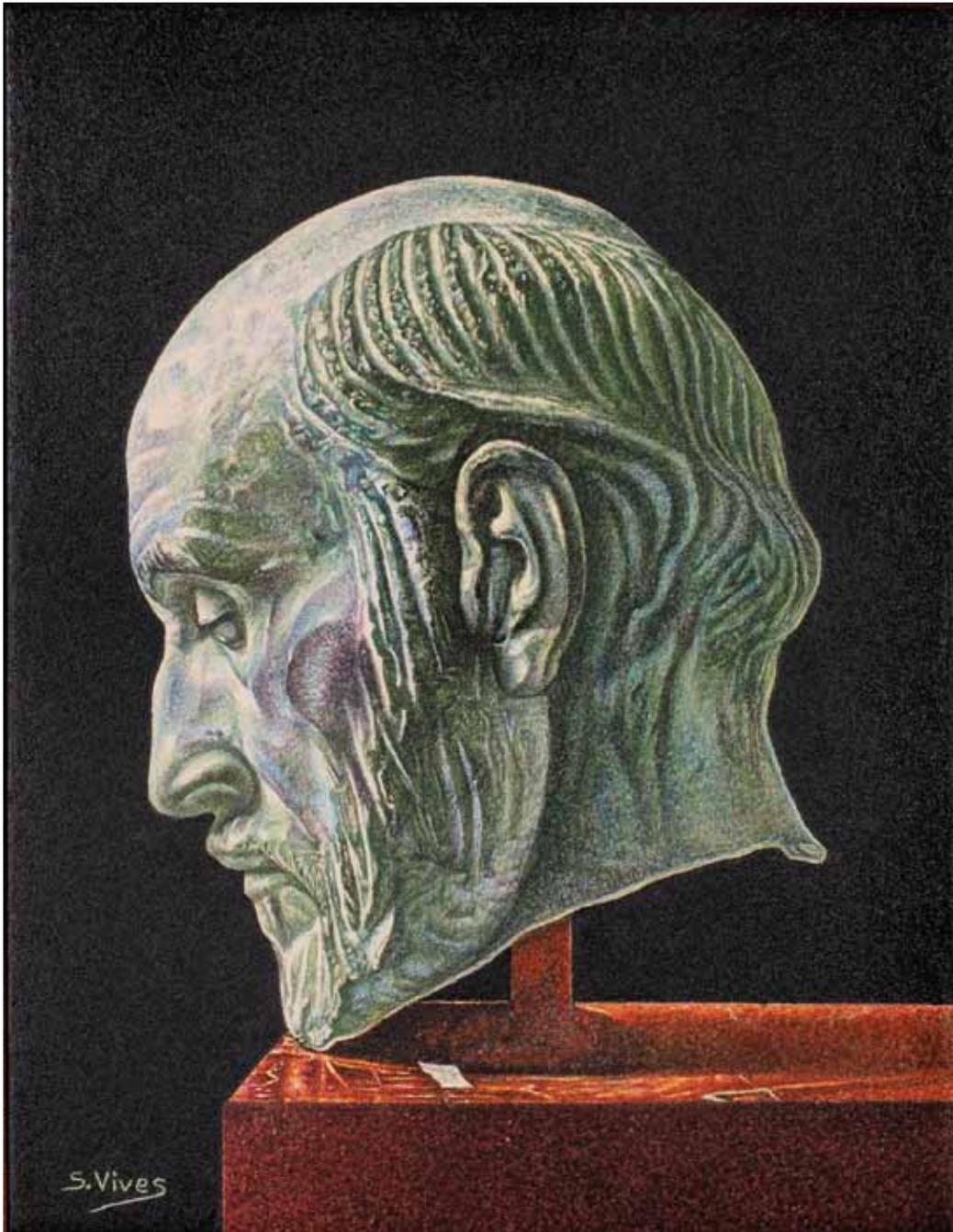
Taulell amb relleu
33 x 26 cm
"Cap de xic grec"
Propietat de A. Vives

Taulell amb relleu
33 x 26 cm
"Afrodita"
Propietat de A. Vives

Taulell amb relleu
33 x 26 cm
"Sèneca"
Propietat de A. Vives

Taulell amb relleu
33 x 26 cm
"Ramón y Cajal"
Propietat de A. Vives

